

Publikovaná varianta:

Antropologie a literatura: svody a úskalí. Slavica Litteraria 2018, č. 1, s. 7-13.

Svody a úskalí prostupujících disciplín: problém studia krásného písemnictví

Ivo Pospíšil (Brno)

Při všeobecném uznání potence (kulturní, snad i komplexní) antropologie jako scelujícího, integrativního oboru, jenž může prostupovat jiné vědní disciplíny, kladu si ve vztahu ke krásné literatuře a vědě, jež ji studuje, otázku, zda je tu a asi i jinde antropologie nadřazenou nebo podřazenou disciplínou ve vztahu k literární vědě, zda ji obohacuje nebo jí diktuje své přístupy, zda je antropologie literatury součástí literární vědy jako její zvláštní metoda nebo přístup, nebo zda je literární věda podřízenou složkou všescelující kulturní antropologie, která má svá odvětví, včetně literární vědy, a své objekty, včetně krásné literatury, resp., zda je antropologie jen jedním z aspektů všeho, co je lidským produktem nebo s člověkem souvisí. I když se to zdá poněkud spekulativní, je to dost důležité zejména ve vztahu k metodologii věd obecně, literární vědy zvláště a koneckonců i k pojetí integrativní antropologie jako takové.

Právě v Olomouci na celostátním kole SVOČ blahé paměti (nevím, jestli někdo ještě ví, co to bylo) v roce 1972 jsem na vlastní uši slyšel prof. Oldřicha Králíka, kterak provokativně, jak to uměl jen on, jakoby na protest proti pokusům o tehdy módní zexaktnění literární vědy, prohlásil, že literární věda je věda špinavá (myšleno: metodologicky „špinavá“, tedy smíšená, promiskuitní, eklektická).

Nyní jsem jako editor sestavoval speciální číslo jednoho slovenského

časopisu, kde jsem navrhl jako hlavní téma obnovu filologie, tedy tzv. novou filologii. Je to pohyb opačný nebo alespoň jiným směrem, vedoucí, než jaký je tématem této konference nebo koneckonců i tohoto příspěvku: obnova něčeho tradičního, chtělo by se říci tradicionalistického, co v průběhu 20. století odplynulo do nebytí.

Sám bych to vyjádřil asi takto: Jednou z cest vedoucích k novému propojení dnes oddělených disciplín je návrat do minulosti. Na jedné straně to může být chápáno jako utopie (nevstoupíš dvakrát do téže řeky), na straně druhé to vede k studiu starších vývojových fází literatury, kde je dotyk jazyka a jeho slovesných produktů markantnější, k medievistice/medievalistice. I když se dnes tvrdí, že filolog nemůže kriticky zvládnout všechny koncepce jazykovědné a literárněvědné, řadu jazyků a literatur a ovšem tisíce položek sekundární literatury, měl by se o to alespoň snažit: filologie vždy byla tak trochu ve svém naplnění disciplínou utopickou, jinak řečeno transcendující, ale z objektivních důvodů nedosahující svého cíle; cíl je v dálce, všechny snahy se s obzorem nikdy neprotnou, ale měly by se mu přibližovat. Dnes naopak vidíme masovou rezignaci na věcné znalosti nebo minimálně jejich podceňování; bez nich se však nemůžeme o utopický pohyb k nové filologii ani pokusit – rezignace snad pochopitelná ve věku technologické revoluce, ale její výsledky nevidíme, resp. technologie nám zatím nenahradí věcnou znalost a myšlenkovou práci s nimi. Proto nejsem tak skeptický vůči dnes preferovanému názvu nebo pracovnímu označení „nová filologie“. Nejde ovšem o jakousi novou disciplínu, pouze o název pro novou vývojovou fázi filologie nebo přesněji filologického myšlení, neboť už nelze reprodukovat to, co bylo filologií před sto padesáti lety. Mnohé se zásadně změnilo, došlo k vzdalování, parcializaci, disperzi, dezintegraci i novému scelování - a to vše už nemůže současný filolog hloubkově postihnout. Viděl bych cestu k jakési obnovené, propojené, ale svou heterogenitu si udržující filologie ve

všem tom, co moji přispěvatelé na téma „nová filologie“ uváděli: cesta vpřed vede na jedné straně často zpět, k řetězcům reflexí a sebereflexí, na straně druhé k současné vstřícnosti, vzájemným teleologickým dotykům, aniž bychom vzdávali staré (chce se dodat: dobré) pozitivistické návyky spočívající v systémovosti a faktografii: zde nám bezprostřední duchovnost, jakási duchovnost „an sich“ nepomůže, spíše duchovnost „für sich“, přesněji stavění paralel nebo víceméně volnějších či pevnějších kauzálních vztahů. Nová filologie se bude utvářet podobně, tedy nikoli jen na bázi teorií, ale v praktickém výzkumném konání, ve sbližování obou sfér, lingvistické a literárněvědné, k nimž zvnějšku přistupuje a je sceluje hledisko antropologické a kulturně areálové, aniž by je to nějak metodologicky omezovalo v permanentní transcendenci do stran, k bočním ziskům s tím, že budou také hledat více průníků. To je záležitost objektivně daná nejen tím, že jazyk je materiálem literárního textu a že text je výsledkem jazykové práce, ale že je to také subjektivní, volní akt, jenž je právě plodem sebereflexe.

Jiné humanitní vědy, k nimž antropologie, zejména její kulturní větev, jež se zabývá vším, od lidské kostry ke schůzi politické strany, stejně jako „tvrďší“ vědy sociální, nemluvě o vědách exaktních, přírodních a technických, mohou být pro jiné vědy přijímající destruktivní i konstruktivní nebo mohou „stihnout“ takřikajíc obojí: na jedné straně destruovat, na druhé konstruovat. Tedy: destruovat stará pojetí a konstruovat nově vznikající na mršinách starých, v místě jejich doteku a průniku.

To jsou ovšem staré věci, takže raději uvedu něco konkrétnějšího z naší oblasti: slovenský literární vědec rusínského původu, literární komparatista a historik literatury, se pokusil vytvořit z literární komparatistiky něco většího, literární vědu přesahujícího právě s použitím areálového, tedy díle i antropologického přístupu, neboť speciálnost integruje ovšem ještě širší plochu než antropologie, tzv. meziliterárnost a literární centrismy skrze tzv. zvláštní

meziliterární společenství (Kanada, Jižní Afrika, bývalá SSSR dne dílem i Ruská federace aj.).¹

Bylo to zajímavé, sám jsem byl členem jeho týmu, ale zase příliš vnějškové, to jsem i vyjádřil v jedné reflexi, kterou mi tento koryfej uveřejnil.² Nicméně již nikdy nebude komparatistika to, co dřív, ale na rozdíl od metodologicky obmyslného Ďurišina dnes víceméně zdegenerovala do kulturní nebo kulturologické komparatistiky, kde je vlastně všechno, ale také nic a především se nevytvořilo nic zásadně nového. Jestli však připustíme, že zvěčnělý profesor Králík měl přece jen pravdu, potom ať si každý dělá, co chce a jak chce. Toto metodologické tápání či disperzi ukázal i zatím poslední kongres mezinárodní asociace komparatistů, který se letos v létě konal ve Vídni.

Podobně je tomu s areálovými studii, které jsem v Brně rozvíjel od roku 1997 a vybudoval nové obory orientované však na filologické východisko jako filologicko-areálová studia. I ta však mají kromě zmiňovaných lákadel a svodů také svá úskalí.

Myslím, že v této chvíli se problematika areálových studií konečně dostala z roviny emocionální do roviny věčné. Nebo je aspoň šance, aby tomu tak bylo. Tedy je třeba nebrat areálová studia jako nějaké nové náboženství, ale zcela věčně

¹ Utopičnost a hlubinnost literární vědy (Meditace in margine projektu Dionýze Ďurišina). Opera Slavica 1993, 1, s. 44-47. Terminologie meziliterárnosti. Dionýz Ďurišin: Osobitné meziliterárne spoločensvá 6. Pojmy a princípy. Ústav svetovej literatúry SAV, Bratislava 1993, 210 s. SPFFBU, D 41, roč. 1994, s. 169-170. Podnětná koncepce a nezbytí diskuse (D. Ďurišin: Teória meziliterárneho procesu I, Ústav svetovej literatúry SAV, Bratislava 1995). Opera Slavica 1996, VI., č. 3, s. 60-62 (vyšlo v lednu 1997). Tvořivost, recepce a silueta Dionýza Ďurišina. Slavica Litteraria 2009, č. 1, s. 170-171. Viz také moji stat' publikovanou v jednom z jeho mezinárodních sborníků: I. Pospíšil: Il centrismo interletterario mediterraneo e la letteratura russa. In: Il Mediterraneo. Una rete interletteraria. La Méditerranée. Un réseau interlittéraire. Stredomorie meziliterárna sieť. A cura di Dionýz Ďurišin e Armando Gnisci. Università degli studi di Roma „La Sapienza“, Studi (e testi) italiani. Collana del Dipartimento di italianistica e spettacolo, Bulzoni Editore, Roma 2000, s. 101-109; francouzská verze, Centrisme interlittéraire méditerranéen et littérature russe, s. 305-313; česká verze: Meziliterární mediteránní centrismus a ruská literatura, s. 509-516. Viz také činnost Kabinetu D. Ďurišina na PedF UK v Bratislavě, které se zúčastňují.

² I. Pospíšil: Sedmero úskalí a inspirací. Slovenská literatúra 1993, 4, s. 292-295.

jako kognitivní nástroj. Právě proto je role advocata diaboli tak nutná. Negativní hodnocení areálových studií bývá spínáno s tím, že to může být nový „odpadkový koš“, to jest oblast, kam se všechno svede, aniž by to vedlo k nějakému novému poznání, tedy že tento obor nemá vlastní vymezení, hranice a předmět bádání. Není to nic nového, neboť nové či staronové obory své hranice a definice teprve „za pochodu“ hledají. Zmíněné nebezpečí je reálné a podobné workshopy mají diskusním způsobem směřovat k hledání těchto hranic, aniž bychom je a priori stanovovali. Takto postupuje např. politologie, odvozovaná u nás často z historiografie a z political science americké a německé (dříve Staatswissenschaft – tak se v jejich jazyce nazývá dodnes např. ve Švédsku), gender studies, ekologie apod. K tomu malou poznámku: nedomnívám se, že bychom měli areálová studia koncipovat jako něco zcela nového, jak to někdy dělají naši sociologové nebo politologové v rámci nynějšího diskursu. I v 19. století i později byly přece politické vědy, které se různě jmenovaly a hrály jistou úlohu v různých ideologiích - podobně je tomu s areálovými studii. Jsme tedy odhodláni – a byl bych rád, kdyby tomu tak skutečně bylo – že nemíníme psát v areálových studiích rok nula, ale vědomě navazujeme na to, co se v této oblasti stalo v minulých desetiletích až do 18. století, samozřejmě funkčně a výběrově.

2) Důraz na prostorové (spaciální, zónové) vztahy také není nový (Gaston Bachelard, Mircea Eliade, Michail Bachtin), ale je tu zdůrazněn – oproti poetologii a chronotopičnosti - aspekt sociologický a politologický.

3) S hranicemi nové vědní disciplíny a jejím rozpětím je spojen i problém disciplinarit a interdisciplinarit, tedy hledání onoho průniku, jenž bude vlastním okruhem nového oboru. Říká se tomu někdy „řemeslo“, to znamená znalost základních „grifů“, které dobře známe z věd přírodních, technických, ale i exaktních a humanitních. Z tohoto hlediska se hyperbolicky uvádí, že tyto nové obory jsou „podvod“, tedy že jejich absolventi umějí vlastně „všechno a nic“, že jejich nový obor nemá přesněji vymezený předmět a mechanicky vymezené

minimální penzum toho, co se s oborem obvykle ztotožňuje (souhrn charakteristických, trochu mytizovaných znalostí, které se tradují např. v matematice, fyzice, medicíně, filologii apod. - s tím jsou spojeny i klíčové předměty, „postrach“ adeptů oboru, kdysi např. v medicíně anatomie, ve filologii historická mluvnice nebo syntax apod.). Toto vše se musí v nových oborech vyprofilovat, patrně však jinak a s jiným výsledkem – není možné všechno kopírovat podle oborů, jež se rodily staletí.

S tím souvisí poměr filologického a sociálněvědního studia v areálových oborech. V brněnském provedení je to dáno již tím, že jde o filologicko-areálová studia, tj. v podstatě o transcendenci filologie, která je východiskem i jádrem oboru: areálovost je v tomto pojetí nikoli mechanickou syntézou nebo „roztokem“ filologie a sociálních věd, ale přirozeným přesahem filologie.

4) Nutno se vyhnout módnosti areálových studií, tedy nekritického zdůrazňování všeho, co s areálem souvisí, naopak vše relativizovat právě vztahem čili relací k jiným pojmům a koncepcím. Zde bychom mohli vytyčit několik okruhů: 1) Areálová studia a sociální vědy, 2) Areál a fikční světy (to ponechme povolanejším, kteří to vytvořili a úporně o tom píšou) 3) Areál a vizualizace (např. polská koncepce ikonoféry³) 4) Areál a dějiny literary/teorie literárních dějin, 5) Areál a dialog kultur, 6) Areál a kulturologie.

³ Viz např. Dariusz Rott: *Bracia Czescy w dawnej Polsce*. Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, Katowice 2002. *Śląsk literacki. Materiały V sesji śląskoznawczej Pracowników Naukowych, Studentów i Gości Wydziału Filologicznego Uniwersytetu Śląskiego*, Katowice 8-9 listopada 2000. Pod red. Mariana Kisiela, Barbary Morcinek-Cudak i Tomasza M. Głogowskiego. *Pallas Silesia* 2001. Zbigniew Kadłubek – Dariusz Rott – Renata Ryba – Piotr Wilczek: *Literatura Staropolska. Sredniowiecze – Renesans – Barok*. Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, Katowice 2002. Dariusz Rott: *Leksykon przypomnień. Literatura dawnej Polski. Średniowiecze – renesans – barok. Setnik pisarzy a dzieł*. Ex Libris, Warszawa 2002. Viz naše recenze: *Různé aspekty ikonoféry* (Krystyna Kossakowska-Jarosz: *Śląsk znany. Śląsk nie znany. O kulturze literackiej na Górnym Śląsku przed pierwszym progiem umasowienia*. Uniwersytet Opolski, Opole 1999. *Dwudziestowieczna ikonosfera w literaturach europejskich: Wizualizacja w literaturze*. Pod redakcją Bożeny Tokarz. „Śląsk“, Katowice 2002. Dariusz Rott: *Bracia czescy w dawnej Polsce*. Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, Katowice 2002). *Slavica Litteraria*, X 6, 2003, s. 187-188. *Slezská poezie v kulturním proudění věků* (Zbigniew Kadłubek – Dariusz Rott: *Oczy Charibelli. Ślady petrarkizmu w siedemnastowiecznej łacińskiej poezji śląskiej*. Biblioteka fundacji „Pallas Silesia“. Redaktor serii: Dariusz Rott. Katowice – Pszczyzna 2004. Frank Wedekind: *Trost. Pocieszenie*. Wybór poezji.

Právě sem bychom mohli vložit i antropologii, která může mít skutečně integrativní roli v literární vědě právě proto, že sceluje všechny tyto pokusy, je jim jakoby nadřazená. Můžeme ji proto využívat ve smyslu integrace metodologie, aniž bychom ji nějak speciálně vydělovali. Nebo můžeme vytvořit antropologickou literární vědu, jak se o to pokoušel slovenský literární vědec Andrej Červeňák (1932-2012).

Od počátku Červeňákovy vědecké dráhy bylo zřejmé, že je to badatel nekonformní, který nahlíží literaturu z nečekaných, často provokativních zorných úhlů. Čeho se Červeňák chytil, to postupně obnažovalo své tajemství a šokovalo svou neobvyklostí: takto ostatně pojal i svou provokující knížku na dobové téma tzv. socialistického realismu, když v ní zachytil vnitřní krizi a nekonzistentnost tohoto pojmu v literární teorii a kritice. Od vědecky exaktních studií a knih postoupil autor k esejistickým knihám, které však neztrácejí teoretickou akribii, jež mu byla vždy vlastní (mj. Tajomstvo Dostojevského, 1991, Človek v literatúre, 1986). Zpočátku je u něho sice pozorovatelná inspirace formálními a strukturálními metodami, později se stále silněji objevují antropologické principy, které v poslední době zcela převažují. Dvacáté století se z větší části odehrávalo ve znamení dominance imanentních metod, ale jejich kořeny ukazují na nejednoznačnost jejich technologické orientace. Dokládá to již známý spor o prameny českého či pražského strukturalismu. Ostatně sám inspirátor těchto metod Alexandr Veselovskij (1838-1906), ruskými formalisty pokládaný za předchůdce *prijomu*, je autorem pojmu *vstřícný pohyb* (*встречное противодвижение*), s nímž pracoval i zmíněný Dionýz Ďurišin. Vychází tedy z Dostojevského, v němž je člověk nazírán z různých axiologických hledisek; ale i jeho ruský odpůrce Maxim Gorkij nazýval samu literaturu „vědou o člověku“

(человековедение). Antropologický princip ruské literatury, silnější než u jiných, byl tu východiskem hledání podstaty písemnictví v podobě často skrytých impulsů včetně stavů zvláštních, jako jsou deprese, sebevraždy, šílenství nebo sen. Řekl bych, že Červeňák antropologické východisko spíše tematizoval, než že by je hloubkově promýšlel v metodologii, i když se o to snažil.

Pomalu se tedy u nás vytvářelo antropologické pozadí literární vědy, tedy v okruhu česko-slovenském nebo středoevropském, ale není to ani nic dominantního, spíše komplementace metod, jež vyvádějí literární vědu z jejího imanentního metodologického „zajetí“.

Integrativní nebo integrující nemusí být ještě všeobjímající, spíše mající potenci scelovat, a to zdaleka nemusí být totéž.⁴ Z tohoto hlediska bych asi zamítl pojem antropologická literární věda a naopak přijal pojem antropologie literatury jako zvláštní odvětví kulturní antropologie, stejně jako existuje psychologie nebo sociologie či filozofie literatury. Je tu však ještě jeden proces, jenž s tím souvisí. Antropologie, pokud má mít onen scelující ráz, musí nejen spojovat sama sebou, ale také do sebe nové věci pojímat: tedy ona se tak mění možná více než disciplíny, jež má obohacovat, což ovšem může být pro ni stejně nebezpečné ve smyslu rozostřenosti a disperze, králíkovsky řečeno: vysoké míry „špinavosti“. Příklady vidím kolem sebe a hovořím v této souvislosti o „zliterárnění“ některých věd, třeba filozofie, sociologie, politologie (tam méně, neboť je u nás příliš ideologická a bojí se „zašpinit“ uměním), psychologie, historie aj. také v souvislosti s metahistorií, příběhovostí dějin.⁵ Jak známo, dnes již historikové nepíší klasické pozitivistické dějiny, ale své „příběhy“ o tom, co bylo, a každý má svůj příběh, každý ovšem jiný. Rezignace na obecnost, na obecně

⁴ Viz I. Pospíšil: Estetika, antropologie a tzv. duchovnost: problém přístupu. In: Esteticko-antropologická koncepcia literatury a Andrej Červeňák. Filozofická fakulta, Univerzita Konštantína Filozofa, Nitra 2008, s. 29-40.

⁵ Viz naši dávnou recenzi na dnes již klasická díla: The Writing of History. Literary Form and Historical Understanding. University of Wisconsin 1978. Donald Fanger: Gogol and His Reader. Stanford 1978 (recenze).SPFF BU, D 30, 1983, s. 105-106.

prokazatelná, fakty doložitelná tvrzení, však mění i samu povahu vědy jako takové. Je to také proto, aby se příslušné dějiny čehokoli dobře četly, aby to bylo lehké čtení, také zábavné, a tudíž přitažlivé: někdy se příznačně říká, že se tím historie, ale jistě i jiné vědy zlidšťují.⁶ A jsme opět u antropologie a její scelovací funkce. V souvislosti se vznikem „nové filologie“, někteří badatelé dokonce hovoří o vědeckých a mimovědeckých kořenech integrace věd, včetně víry, náboženství, mytologie apod., které by měly být součástí nového konceptu novodobé „vědy“.

Takže stojí kulturní antropologie vlastně na křižovatce, ve středu holistického dění v literární vědě, ale také v jiných humanitních a sociálních vědách. Právě vztah k literární vědě ukazuje obnaženě na svody i úskalí tohoto procesu, ale jeho hlubší promýšlení již jde za rámec tohoto zamyšlení.

tak mění možná více než disciplíny, jež má obohacovat, což ovšem může být pro ni stejně nebezpečné ve smyslu rozostřenosti a disperze, králíkovsky řečeno: vysoké míry „špinavosti“. Příklady vidím kolem sebe a hovořím v toto souvislosti o „zliterárnění“ některých věd, třeba filozofie, sociologie, politologie (tam méně, neboť je u nás příliš ideologická a bojí se „zašpinit“ uměním), psychologie, historie aj. také v souvislosti s metahistorií, příběhovostí

⁶ Takto např. vypadají dějiny Masarykovy univerzity i její filozofické fakulty: L. Fasora – J. Hanuš: Masarykova univerzita v Brně: příběh vzdělání a vědy ve střední Evropě. Masarykova univerzita, Brno 2009. Tíž: Filozofická fakulta Masarykovy univerzity: pohledy na dějiny a současnost. Masarykova univerzita, Brno 2010. Signifikantní je již užití slov „příběh“ nebo „pohledy“ a také dobové „ptydepe“ vyjádřené tehdy módními pojmy „střední Evropa“ a „vzdělání a věda“ – byla to doba, kdy se zcela protismyslně hovořilo o teaching a research universities, což postupně mizelo a bylo nahrazeno podobnými pojmy, jako jsou „excelentní“, „vědecká univerzita“, „mezinárodní vědecké centrum“ apod. Jen jedna chybička se vloudila: Masarykova univerzita se jmenuje pouze: „Masarykova univerzita“, nikoli v Brně – to je uvedeno jen jako její sídlo, nikoli jako oficiální součást názvu jako u většiny českých univerzit. Důvody jsou jasné: pražská univerzita se také nejmenuje „Karlova univerzita v Praze“ nebo Harvardova univerzita nemá v názvu „in Cambridge, Mass.“.

dějin.⁷ Jak známo, dnes již historikové nepíší klasické pozitivistické dějiny, ale své „příběhy“ o tom, co bylo, a každý má svůj příběh, každý ovšem jiný. Rezignace na obecnost, na obecně prokazatelná, fakty doložitelná tvrzení, však mění i samu povahu vědy jako takové. Je to také proto, aby se příslušné dějiny čehokoli dobře četly, aby to bylo lehké čtení, také zábavné, a tudíž přitažlivé: někdy se příznačně říká, že se tím historie, ale jistě i jiné vědy zlidšťují.⁸

⁷ Viz naši dávnou recenzi na dnes již klasická díla: *The Writing of History. Literary Form and Historical Understanding*. University of Wisconsin 1978. Donald Fanger: *Gogol and His Reader*. Stanford 1978 (recenze). SPFF BU, D 30, 1983, s. 105-106.

⁸ Takto např. vypadají dějiny Masarykovy univerzity i její filozofické fakulty: L. Fasora – J. Hanuš: *Masarykova univerzita v Brně: příběh vzdělání a vědy ve střední Evropě*. Masarykova univerzita, Brno 2009. Tíž: *Filozofická fakulta Masarykovy univerzity: pohledy na dějiny a současnost*. Masarykova univerzita, Brno 2010. Signifikantní je již užití slov „příběh“ nebo „pohledy“ a také dobové „ptydepe“ vyjádřené tehdy módními pojmy „střední Evropa“ a „vzdělání a věda“ – byla to doba, kdy se zcela protismyslně hovořilo o *teaching a research universities*, což postupně mizelo a bylo nahrazeno podobnými pojmy, jako jsou „excelentní“, „vědecká univerzita“, „mezinárodní vědecké centrum“ apod. Jen jedna chybička se vloudila: Masarykova univerzita se jmenuje pouze: „Masarykova univerzita“, nikoli v Brně – to je uvedeno jen jako její sídlo, nikoli jako oficiální součást názvu jako u většiny českých univerzit. Důvody jsou jasné: pražská univerzita se také nejmenuje „Karlova univerzita v Praze“ nebo Harvardova univerzita nemá v názvu „in Cambridge, Mass.“.

Comparative Literary Studies and Area Studies: Advantages and Obstacles

Ivo Pospíšil (Brno, Czech Republic)

Abstract

The author of the present contribution deals with the connection of comparative literary studies and area studies, its advantages and obstacles or pitfalls. He opens his explanation with the analysis of various concepts of space and time in the literary artefact, of the space as a constitutive element of the formation of the artefact. The danger of the application of area studies in general to comparative studies consists in the defocusing and obscuring of the philological textual kernel of literature in its comparative aspect.

Key Words

connection of comparative literary studies and area studies, methodological dispersion, obstacles and pitfalls of the permeation of comparative literary and area studies, area studies as a litter bin, search for methodological integrity

The problem of the relation between comparative literary studies and area studies consists in their methodological dispersion and a relatively wide field of their intersection. The latest tendencies in comparative literary studies which appeared some 60-70 years ago, stand very close to the spatial aspect of literary studies in general (POSPÍŠIL 2009, 1983, 1986, 1/2005, 2/2005, 3/2005, 2006).

The first cluster of questions is connected with the intrinsic structure of both comparative and area studies (POSPÍŠIL 2002). They both went through several stages of development. The former went through the stage of positivist thematology (Stoffgeschichte), morphological or structuralist stage to a sort of cultural comparative studies enriched by relevant methodological approaches of recent decades, such as feminist criticism, gender studies, post-colonial literature, modern hermeneutics, deconstructive criticism etc. (BASSLER 2001). The latter belonged to a big cluster of spatial approaches in which we were supposed to differentiate intrinsic and extrinsic kernels. The intrinsic one concern the space as a constitutive element of the structure of a literary artefact, the extrinsic one seems to express its outer relations, the semantic fields the whole process of literary communication is being realised in.

The intrinsic is usually associated with Gaston Bachelard's and Mikhail Bakhtin's (BACHTIN 1975, 1979, BACHELARD 1957, HODROVÁ 1989) concepts and those of their epigons. On the other hand, the extrinsic concept is based on some philosophical presuppositions of French economists of the 17th-18th centuries, mercantilists and physiocrats continued by those who wanted to form supranational complexes, such as the concept of united Europe - Fortress Europe (German "Festung Europa"), Central European visions and the study of the enemy as part of the former iron curtain policy during the cold war.

In the sphere of linguistics area studies expressed the necessity to study the changes in the language as a result of spatial, zonal or area relations. The concept of area studies is based on the complex approach, complex investigation, and, therefore, it has to be linked to several scholarly disciplines. We can also compare it, for example, with aesthetics which represents a generalized version of a complex of disciplines based prevalently on one of them as a starting point; for example, the aesthetician started his career in the sphere of philology, history and theory of of visual arts, musicology, study of architecture, urbanism etc. So each aesthetician studied, first of all, one of the arts, e. g. music, literature, painting, architecture etc., and later generalize this experience in a wider concept of aesthetics. The area studies are more or less heterogeneous structures with the prevalent majority of history, political science, philosophy, philology, psychology etc. The best chance how to connect comparative and area studies is therefore the concept based on the material of the studied subject, i.e. language and literature (POSPÍŠIL 2013, 1/2014, 2/2014, 2015) Such a concept was both theoretically and practically launched by the Institute of Slavic studies at Masaryk University in Brno, Czech Republic, in the mid-1990s and was symptomatically called philological-area studies in which philology as such became a natural starting point constructing a hypothetical bridge between the outer and the inner spatial concept both in area and comparative literary studies.

The boundaries of area and comparative studies are associated with their different objects of investigation in which area studies in general draws comparative studies to be more open and wider, to leave the pure field of literature for a more complex sphere of culture. This dispersion represents, however, its pitfalls or obstacles of its further productive development based on practical results (WELLEK, 1936, ĎURIŠIN 1987-1993, 1992, GREENBLATT 2000).

The methodological starting point of the research of area studies which should enrich philologies and the teaching of languages and literatures was primarily the Brno project – mentioned above - going back to the mid-1990s of the integrational genre and comparative

typology, the traditional Brno conception of poetology and the study of literary currents, streams and tendencies, and, of course, philological-area conception in the form of case studies, a cluster of approaches going back not only to the area studies as part of Sovietology from the years of the cold war and iron curtain policy, but also to Josef Dobovský and the autochthonous Slavonic studies of the 18th and 19th centuries not speaking about the already mentioned roots of French mercantilism and economic teachings studying the whole geopolitical area. The problem of area studies consists not only in the enrichment of philology from the point of view of information and contextual background, but also in the strengthening of the philological kernel and the neighbouring cluster of different disciplines overcoming the philological isolation and, moreover, in practical purposes (OŠMAKOV 1/1979, 2/1979, 1981).

A traditional philologist rarely deals with economy, politics and international relations. The old-fashioned concept of life and institutions seems to be unsatisfactory nowadays. The concept of area studies also strengthens the former philological unity motivating linguistics and literary criticism to a more intensive mutual cooperation. The language represents the basic material for literature, literature is a representative space for the development of language; each language is being realised through literary texts, it is its mode of existence. Unlike traditional philology, the area concept is based on the study of the cultural space which is heterogeneous covering all from the natural and social framework towards sexual life. Therefore philology has to be completed by sociology, political science, philosophy, psychology, gender studies, the concept of post-colonial culture etc. It is evident that both languages and literatures do not cover the cultural space/area completely; on the other hand the cultural area speaks various cultural languages and their products (texts).

Though area studies are generally respected now – in spite of the traditionalists' resistance -, but very often are being realised through history and historians or political science and its representatives. It is high time we started to conceive area studies not as a new religion, but as a practical cognitive tool. The negative evaluation of area studies is usually connected with the fact that sometimes they function as a sort of a litter bin, i. e. a sphere of everything, a kind of a mixture, a mess of all and nothing at the same time. This is nothing new as new scholarly disciplines have the same „biography“. They have to define the object of their research and the discipline's borders which concern information science, newly conceived political science, international relations etc.

The accentuation of space/zonal relations is, of course, not new (Gaston Bachelard, Mircea Eliade, Mikhail Bakhtin, his concept of the chronotope). The boundaries of area studies

are associated with their range and with the problem of disciplinarity and interdisciplinarity, i. e. with the search for a new object, a specific „craft“ typical of a new discipline, the knowledge of „know-how“ techniques which are well-known from natural and technological sciences, but also from some social sciences and humanities. Sometimes it is asserted that new disciplines are a sort of a fake, false sciences which have no distinctive limits; each discipline has to have a certain amount of basic knowledge and approaches, sometimes mythologized, i. e. in mathematics, medicine, philology etc. connected with certain subjects the students are usually afraid of, say, anatomy in medicine or historical grammar or syntax in linguistics. This all has to be formulated in the course of the establishing of this new discipline called area studies or philological-area studies.

This is all closely connected with the relations between philology and social sciences; if the kernel of area studies is represented by philology, we call them “philological-area studies”); the discipline represents a specific form of a transcendence of philology towards social sciences; at the same time the philological kernel of area studies has to be preserved. The area character is not a mere mechanical synthesis or a solution of philology and social sciences, but a natural transcendence of philology.

It is inevitable to ignore a fashion of area studies, i. e. a non-critical accentuation of everything which is closely connected with area or space conceptions at any cost; on the contrary, it is extremely useful to stress their connections with other disciplines or notions; area or philological-area studies should be associated with the following terms, such as visualization (ROTT 2002, TOKARZ 2002, history of ideas (Ideengeschichte), the theory of literary history, the dialogue of cultures (POSPÍŠIL 2002, 2004, 2007), culture/cultural studies.

The concept of the net of world cultural areas depends on how detailed and elaborate it should be. The typology of world cultural areas could be identified with that of continents, e. g. North, Central or North America, Asia subdivided into Western, Southern, Eastern or South-Eastern, Australia and Oceania, Africa subdivided due to natural conditions, ethnicity or religion into different regions, such as Sub-Saharan Africa, North Africa, Muslim Africa etc.

The kernel of European areas is closely associated with their complicated history and cultural development with its language heterogeneity and old and new contrasts and contradictions. Traditionally speaking, there are Western Europe, Northern Europe or Scandinavia, Southern Europe, the Balkan, Central Europe, East and South-Eastern Europe; it is usual to speak of the Mediterranean area.

The Central European area represents the most complicated cultural complex, the region with colourful historical and religious developments, the cradle of revolutions and world wars. It reminds a little of the Balkan area though its intrinsic structure – both diachronous and synchronous is quite different (NEUBAUER – CORNIS-POPE 2004-2010, NEUPOKOJEVA 1976, POSPÍŠIL-MOSER 2004).

There is nothing stable in the typology of areas in general and European areas in particular; though the formation of cultural areas is a long-time process, there are some important shifts and modifications; one possible example might be represented by Italy: a centre of Renaissance and humanism naturally belonged to West European area in the Middle Ages; its Renaissance concept was then realised in France and England, later when the kernel of Italian culture – the North of Italy with Milan and Venice – became part of Habsburg monarchy – Italy was regarded as part of Central Europe. We can even conclude that very important parts of Central European area have a transitive character: besides Italy, for example, Slovenia (Central Europe – Balkan), former Galicia, now partly Poland, partly Ukraine (Central Europe – Eastern Europe), Transylvania (Siebenbürgen, Erdély, Ardeal – Central Europe - Balkan), Croatia (Central Europe – Balkan) etc.

The transitiveness may function as a distinctive feature of the whole of Central Europe which gives it a more flexible, rich, complex and synthetic character leading to its really “central” position, and the rest of European areas which, of course, tended to transcend to other countries and determine their characters (former African colonies – Britain, France, up to 1918 Germany, then also Portugal, Spain, colonies in Asia, America). It is also often stressed in recent individual or team publication dealing with the problem of aesthetic values, with rather the controversial subject of “East-Central Europe” (Ostmitteleuropa) or the comparative aspect of area studies in general and Central European studies in particular (POSPÍŠIL 2006, 1/2007, 2/2007, 3/2007, 4/2007, 1/2009, 2/2009, MATHAUSER 2005, POSPÍŠIL, ZOUHAR 2008, WRITING LITERARY HISTORY 2006).

From this point of view it is very important to accentuate the significance of the axiological character of literary artefacts, to integrate the area studies also into the concept of comparative philological studies. The contemporary literary history must also cover the theory of aesthetic values though it is not acceptable to apply here a concept of the so-called positive discrimination. No literary canon can be determined by the representatives of single national literatures only, literature is a supranational phenomenon as part of the communicative process predetermined by the category of the recipient (reader); the product of the process – a literary

text – is being mediated through the receptional environment, e. g. translations etc.). In some of the studies dealing with area studies in general and Central European area in particular you can find a term „belatedness“ which is a little pejorative, negatively axiological. Each national literature has its own developmental paradigm, its trajectory of evolution independent of other literatures, so there is no need to gain on or overcome something, it is autonomous, prepared to be integrated with other literary entities, to transform their impulses, but otherwise it has its own evolutionary rhythm and pattern, it is axiologically autochthonous. In some articles of mine I called it „pre-post effect“ or „pre-post paradox“. The term „literary culture“ brings us a little back to the 19th-century cultural-historical school denying the specificity of literature as a kind of arts stressing the importance of cultural studies, semiotics and spatial character of the knots of intersection of various cultural streams and tendencies.

The key relations of area studies including Central European studies covering the cardinal problem of area comparative studies, cultural studies, dialogue of cultures, and genre studies is very close to the yet unsolved problem of the extrinsic and the intrinsic mentioned in the Theory of Literature by A. Warren and mainly by R. Wellek (WELLEK – WARREN 1948, 1968), the interconnection of which is a dominant task of literary criticism including its area aspect.

The weak aspects of contemporary comparative studies are connected – as mentioned above - with their methodological dispersion and non-existent methodological memory; new comparatists are often forced to discover again and again the methods and come to the results already revealed.

The contemporary status of comparative literary studies is, therefore, rather complicated; on the one hand, traditional comparative studies are newly revealed as inspiring from some aspects, sometimes they are regarded as predecessors of more modern approaches (area studies), on the other, there is a strong quest for further innovations. And, last but not least, comparative studies appeared in the focus of application as a methodological tool when conceiving a new model of literary history or a history of any national literature which cannot be understood outside its comparative framework.

Comparative literary studies may function as a loose net of historically tested approaches, single methods and visions or as a link of a chain of more complex approaches connected with new subjects and problems of world literature, with the prevalence of certain genre clusters and with the dominant impact of mass literature in general.

- 1) Genesis of area studies and its relation to comparative literary studies
- 2) Spatial aspect
- 3) Boundaries of area and comparative literary studies
- 4) Area studies and social sciences
- 5) Area and visualisation (Polish concept of iconosphere)
- 6) Area and history/theory of literary history
- 7) Area and dialogue of cultures
- 8) Area and culture studies

There are the two ways of how to reform comparative studies:

- 1) Minimalisation, deepening, concentration on the text
- 2) Maximalization: a widening, a wider concept, new realtions (postcolonial literature, gender studies, dialogue of cultures, area studies, territorial studies)

The reformed comparative studies permeated by area studies transcends the sphere of literature towards society, culture, other humanities and social sciences which gives birth to a more complex use of comparative methods.

Obstacles, pitfalls:

- 1) Vague boundaries of this concept of comparative literary studies
- 2) Weakening of the pure craft of literary criticism
- 3) Dispersion of subjects and methods
- 4) Methodological, didactic and practical consequences – character of a graduate of a wider concept of comparative studies

Some researchers call area studies a waste basket or litter bin, because it really represents a mixture of various approaches and disciplines which is not methodologically pure and which still seeks for its methodological integrity.

The process of the integration of area studies, or more exactly - philological-area studies and comparative literary studies - though it is still deepening, and is more profound now than in the past - is a complicated long-distance run.

REFERENCES

BACHELARD, Gaston (1957): *Poétique de l'espace*. Paris.

BACHTIN, Michail: (1979): *Estetika slovesnogo tvorčestva*. Moskva.

BACHTIN, Michail (1975): *Voprosy literatury i estetiki*. Moskva.

BASSLER, Moritz (2001): *New Historicism: Literaturgeschichte als Poetik der Kultur*. Tübingen.

ĎURIŠIN, Dionýz (1992): *Čo je svetová literatúra?* Bratislava.

ĎURIŠIN, Dionýz (ed.) (1987-1993): *Osobitné medziliterárne spoločenstvá I-VI*. Bratislava.

GREENBLATT, Stephen (2000): *Practising the New Historicism*. Chicago University Press.

HODROVÁ, Daniela: (1989): *Hledání románu. Kapitoly z historie a typologie žánru*. Praha: Čs. spisovatel.

MATHAUSER, Zdeněk (2005): *Báseň na dosah eidosu. Ke stopám fenomenologie v ruské literatuře a literární vědě*. Praha: Univerzita Karlova.

NEBAUER, John, CORNIS-POPE, Marcel (eds, 2004-2010): *History of the Literary Cultures of East-Central Europe: Junctures and Disjunctures in the 19th and 20th Centuries. I-IV*. Amsterdam and Philadelphia: John Benjamins.

NEUPOKOJEVA, Irina (1976): *Istorija vseмирnoj literatury. Problemy sistemnogo i sravnitel'nogo analiza*. Moskva: Nauka.

OŠMAKOV, Nikolaj V. (ed. 1/1979): [Literaturnye proizvedenija v dviženii poch](#). Moskva: Akademija Nauk SSSR, Institut Mirovoj Literatury im A. M. Gor'kogo, Nauka.

OŠMAKOV, Nikolaj V. (ed., 1981): *Psichologičeskoje napravlenije v ruskom literaturovedenii*. Moskva: Prosveščeniye.

OŠMAKOV, Nikolaj V. (ed., 2/1979): [Russkaja literatura v istoriko-funkcional'nom osveščeenii](#) Moskva: Akademija Nauk SSSR. Institut Mirovoj Literatury Im. A. M. Gor'kogo Nauka.

POSPÍŠIL, Ivo (2013): Areál a filologická studia. Brno: Masarykova univerzita.

POSPÍŠIL, Ivo (1, 2009): Areál a jeho vztahy. In: Novaja rusistika, No. 2, s. 70-78.

POSPÍŠIL, Ivo (2002): Areál – sociální vědy – filologie Brno: Kabinet integrované žánrové typologie, Ústav slavistiky, Filozofická fakulta Masarykovy univerzity.

POSPÍŠIL, Ivo (2015): Central Europe: Substance and Concepts. Nitra: Constantine the Philosopher University in Nitra, Faculty of Central European Studies

POSPÍŠIL, Ivo (ed., 1999): Integrovaná žánrová typologie (Komparativní genologie) Projekt – metodologie – terminologie – struktura oboru – studie. Hlavní autoři: Ivo Pospíšil – Jiří Gazda - Jan Holzer. Brno: Masarykova univerzita.

POSPÍŠIL, Ivo (1/2005): Kulturní dialog a areálová studia (několik poznámek o spojitosti pojmů). Dialog kultur III. Sborník příspěvků z vědecké konference s mezinárodní účastí pořádané ve spolupráci se Společností Franka Wollmana při FF MU v Brně a Českou asociací rusistů. Hradec Králové 26. 10. 2004. Ústí nad Orlicí: OFTIS, s. 17-24.

POSPÍŠIL, Ivo (1986): Labyrint kroniky. Pokus o teoretické vymezení žánru. Brno: Blok.

POSPÍŠIL, Ivo (1/2014): Literární genologie. Brno: Masarykova univerzita.

POSPÍŠIL, Ivo (1/2009): Literární komparatistika, areálová/kulturní studia, teorie literárních dějin a problém hodnoty v současné literárněvědné praxi. Opera Slavica, č. 1, s. 20-33.

POSPÍŠIL, Ivo (2/2014): Literární věda a teritoriální studia. Nitra: Fakulta stredoeurópskych štúdií, Univerzita Konštantína Filozofa v Nitre.

POSPÍŠIL, Ivo (2/2005): Problema slavizmov i njegov kontekst. Ljubljana: Primerjalna književnost, december, št. 2, s. 17-32.

POSPÍŠIL, Ivo (1/ 2007): Próza virtuální autenticity a existenciálního znejistění. SPFFBU, X 10, Slavica Litteraria, s. 5-20.

POSPÍŠIL, Ivo (1983): Ruská románová kronika (Příspěvek k historii a teorii žánru). Brno: UJEP.

POSPÍŠIL, Ivo (3/2005): Ruský román znovu navštívený. Historie, uzlové body vývoje, teorie a mezinárodní souvislosti: Od počátků k výhledu do současnosti. Ed.: Jaroslav Malina, obálka, grafická a typografická úprava Josef Zeman – Tomáš Mořkovský, Martin Čuta, ilustrace Boris Jirků. Brno: Nadace Universitas, Edice Scientia, Akademické nakladatelství CERM, Nakladatelství a vydavatelství NAUMA.

POSPÍŠIL, Ivo (2006): Teoretická konstrukce a naplněnost kontextu (In margine „nové západní literárněvědné rusistiky“). Opera Slavica, č. 3, s. 31-36.

POSPÍŠIL, Ivo (2/2009): Teorie literárních dějin, literární komparatistika a identita národních literatur (problém východoslovanského areálu). In: Ukrajnistika: minulost, přítomnost, budoucnost. Sborník vědeckých prací. Masarykova univerzita, Filozofická fakulta, Ústav slavistiky. Eds: Halyna Myronova, Oxana Gazdošová, Petr Kalina, Olga Lytvyniuk, Jitka Micháliková, Libor Pavlíček. Brno: Masarykova univerzita. s. 463-474.

POSPÍŠIL, Ivo (2/ 2007): The Problem of Value and Equality in Comparative Literary Studies: the Past and the Present (Some Comments on the Conception of „Area Value“). In: The Horizons of Contemporary Slavic Comparative Literature Studies. Ed. by Halina Janaszek-Ivaničková. Warszawa : Dom Wydawniczy Elipsa, s. 39-49.

POSPÍŠIL, Ivo (3/ 2007): Trivialita a hledání virtuální autenticity jako nového dialogu. In: Dialog kultur IV. Sborník příspěvků z mezinárodní vědecké konference pořádané ve spolupráci se Slavistickou společností Franka Wollmana při FF MU v Brně a Českou asociací rusistů. Hradec Králové 23.-24. 1. 2007. Uspořádal Oldřich Richterek. Ústí nad Orlicí: Oftis, s. 21-27.

POSPÍŠIL, Ivo, MOSER, Michael (2004): Comparative Cultural Studies in Central Europe. Brno: Ústav slavistiky Filozofické fakulty Masarykovy univerzity.

POSPÍŠIL, Ivo, ZOUHAR, Jan (eds, 2008): Literatura a filozofie (Zdeněk Mathauser). Brno: Katedra filosofie, Ústav slavistiky FF MU.

ROTT, Dariusz (2002): Bracia Czescy w dawnej Polsce. Katowice: Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego.

TOKARZ, B. (2002): Dwudziestowieczna ikonosfera w literaturach europejskich: Wizualizacja w literaturze. Katowice: „Śląsk“.

WELLEK, R. (1936): *The Theory of Literary History*. Praha: Travaux de Cercle Linguistique du Prague 6.

Writing Literary History. Selected Perspectives from Central Europe (2006). Frankfurt am Main - Berlin – Bern – Bruxelles – New York - Oxford – Wien: Peter Lang Verlag.

The Personalistic Approach as a Bridge

Ivo Pospíšil (Brno, Czech Republic)

The comparison is a commonplace method of cognizance and comparative methods are well-known from nearly all scientific disciplines. In the sphere of literary studies the comparative literary studies have become a discipline which contains its history, theory, terminology and research methods. This long history and elaborate theory and methodology make comparative studies in literary criticism specific.

The comparison in literary studies has been closely connected with the formation of the complex of European literatures, with the Mediterranean area, with ancient Greek and Roman roots of European culture and, finally, with the domain of national literatures. Now, as it seems, the evolutionary circle reached a certain point of return towards searching new syntheses. In the past the comparison often served as an imitation of the classical models (Renaissance, Neoclassicism). The comparison was at disposal mainly in the world of free artistic values which communicated and interacted with one another. It was possible in the world of medieval universalism, later in the Renaissance period and in the era of bourgeois revolutions and Napoleonic wars liquidating the feudal isolation and social hierarchies, with the idea of a more or less united Europe and, of course, in the period of Romanticism with its escapism on the one hand, and social revolt on the other.

The constation of the permanent crisis is a constant accompanying feature of literary scholarship as such; it naturally also concerns comparative literary studies; let us just mention René Wellek.⁹ The crisis situation of comparative studies is more or less connected with the crisis of methodology: positivist, morphological/eidological/immanent or receptionist. One of the recent tools how to overcome this impasse consists in area or territorial studies.

⁹ R. Wellek: *The Crisis of Comparative Literature*, in: *Proceedings of the Second International Congress of Comparative Literature*, red. W.P.Friedrich, 1., Chapel Hill 1959, s. 149-159.

The weak aspects of contemporary comparative studies are connected with their methodological dispersion and non-existent methodological memory; new comparatists are often forced to discover again and again the methods and come to the results already revealed.

The contemporary status of comparative literary studies is, therefore, rather complicated; on the one hand, traditional comparative studies are newly revealed as inspiring from some aspects, sometimes they are regarded as predecessors of more modern approaches (area studies), on the other, there is a strong quest for further innovations. And, last but not least, comparative studies appeared in the focus of application as a methodological tool when conceiving a new model of literary history or a history of any national literature which cannot be understood outside its comparative framework.

Comparative literary studies may function as a loose net of historically tested approaches, single methods and visions or as a link of a chain of more complex approaches connected with new subjects and problems of world literature, with the prevalence of certain genre clusters and with the dominant impact of mass literature in general.

While the methodological integrity of comparative studies is nowadays a mere fiction, the importance of comparative studies manifested its strength in modern and postmodern construction of the history of literature. In the 21st century it is not possible to write a history of any national literature outside its comparative framework. The construction of any history of literature is more or less connected with comparative criteria and with the notion of literary streams, currents or tendencies – each term has, of course, its definite semantic content and range. The general principle of periodization of the literary process consists in the search for a net of mutually permeated criteria; the usual method is a peculiar hierarchy of social, political and poetological/personalistic criteria; at the point of intersection of all these factors there are the streams and currents as a specific historical-aesthetic manifestation of the development of poetic forms. The problem of the so-called progress in literature has been put aside similarly as that in the development of society. The periodization obviously has paradigmatic and syntagmatic aspects. The former is represented by the evolution of literature split into autonomous stages defined by the above-mentioned complex criteria. The latter, as a rule, defines the horizontal boundaries of a literary process, say, in the framework of a national literature. The problem is closely linked to the range of each national literature, in simple words, what does belong to a certain national literature and what does not.

The problem has then been prolonged by the permanent existence of one or more other literatures in the area of the major national literature and by the intersection, sometimes even permeation giving birth to bi- or polyliterariness of the key-authors; sometimes the rise of the „cordon sanitaire“, the hermetic closure and the international isolation of these literatures; it is partly the case of Czech and German literatures in certain periods of their development, especially towards the end of the 19th century and later after the First World War. The oscillation between openness and isolation determined in a way the whole image of literature, especially at the time we are interested in – the 20th-century interwar period when the occurrence of the national tendencies became obvious.

Another problem is linked to the intrinsic structure of a national literature; of course, the dominant role has been played by the literature created in capitals (literary centrism), a natural centres of national life, but due to the historical development literatures were differentiated in greater detail according to their regional roots; e. g. in Czech cultural environment the German or Austrian-German impacts and some other facts connected with the cultural orientation of the 19th-century national revival (Czech pro-Russian, pro-French and pro-Anglo-American orientation as a specific counterbalance to the prevalent German impact or influence). Probably in Czech literature the range of influences might be a little wider and also its volitional element, e.g. the immense impact of Russian literature during the whole 19th and in the first half of the 20th century (Russian poetry, the Russian Golden and Silver Ages, the Soviet avantgarde).

The crucial factor has also been represented by the changing area and political administration framework the national literature developed in: in modern times in Central Europe Austro-Hungary, Yugoslavia and Czechoslovakia and the Russian and later Soviet influence and the split of both bigger countries after 1990. It is obvious that all the vestiges linked to these processes are potentially still present in the corpus of both national literatures – in both the positive and the negative sense.

What is even more important is the fact that area studies together with the dialogue of cultures can play an important role in the conception not only of history of literature, but also of the theory of literary history (Wellek, 1936). From this point of view, the new editions reacting on a certain absence of historicity in contemporary literary criticism are a mere reflection of Wellek's attempts (Greenblatt, 1993, 2000, 2005; Bassler, 2001, Elbrich, 1999, Kelly, 2002, Papoušek-Tureček, 2005, *Kako pisati...*, 2003, *Writing Literary History*, 2006). In the framework of this return to diachronic approach some new researchers in Russian studies of a younger generation appeared (Tihanov, 2000, 2002, Pospíšil, 2006).

The contemporary status of comparative literary studies is, therefore, rather complicated; on the one hand, traditional comparative studies are newly revealed as inspiring from some aspects, sometimes they are regarded as predecessors of more modern approaches (area studies), on the other, there is a strong quest for further innovations. And, last but not least, comparative studies appeared in the focus of application as a methodological tool when conceiving a new model of literary history or a history of any national literature which cannot be understood outside its comparative framework.

It is probable that the future of comparative literary studies consist in its heterogeneity, polyfunctionality, and plurality of approaches and ranges, not in the rejection of the old and its substitution by the new. It would stand against the natural character of speculative scholarship literary comparative studies and the whole of literary criticism in their cultural, cognitive and area forms are parts of. Nothing put in it cannot be completely lost, rather be integrated into bigger wholes on the one hand, or function separately as alternatives on the other. Comparative literary studies as a set of approaches and models of investigation has a common goal: a more profound analysis of literature in its many-sided contexts can function as a loose framework not limiting, but still with certain boundaries which do not defocus, deconstruct and destroy it. At this very stage of development this aim has not been reached yet.

On the one hand comparative literary studies widen its basement communicating with dialogue of cultures, area studies, postcolonial literature, gender studies, literary feminism, feminist criticism etc., on the other it should be desirable to penetrate deeper into the inner structure of the artefact we nearly forgot about under the impact of cultural comparative studies connected with social sciences and humanities, political science, so-called European studies and such vague terms and spheres comparative studies found itself and got stuck in recent decades.

One of the possible answers to this question are returns to the innovative shapes of some of the old, semi-forgotten methods. When Jefim Etkind started to speak about psychopoetics, it seemed to be brand new, but it was not.¹⁰ When he spoke about the intrinsic/inner man and the extrinsic/outer speech, began to be clearer that the roots of this thought went back to the 19th-century Russian conceptions the fathers of which are Apollon Grigoryev, Alexander Potebnya and Lev Vygotskii.

¹⁰ Е. Эткинд: Психопоэтика. „Внутренний человек“ и „внешняя речь“. Статьи и исследования. „Искусство“, Санкт-Петербург 2005.

The ignorance of more subjective approaches must be substituted by a more careful, gradual, but decisive integration of these approaches into the compact concept of comparative literary studies. *Nihil novi sub sole* – we are speaking about the well-known personalistic approach.

In the old 19th-century concept of Apollon Grigoryev it is based on a more delicate approach to the literary artefact, to hermetic roots of modern literature („organic criticism“) opposed to the prevalent radical positivists called revolutionary democrats in Russia. In Potebnya they are disconnection, disjunction, decoupling between language (word) and thought in his famous treatise *Thought and Language* (1862). The cult of psychology in modernism was then followed by the attempt at the permeation of formalism and psychological methods in Lev Vygotskii's *Psychology of Art* with his brilliant case studies including that of Ivan Bunin's short story *Light Breath*. In one of our articles devoted to this stream in Russian literary scholarship we used the term *autoreflexion* and *autoaxiology* and demonstrate this at the example of Potebnya's analysis of Russian and Ukrainian folklore as well as his notes on Dostoevsky and Tolstoy.¹¹ But there are - except Russian thought - also some Czech vestiges of renovated psychological methods. Some of them can be read in a famous book written by Karel Čapek *Talks with T. G. Masaryk*, specially important is their final supplement called *Silence with T. G. M.* In the situation when it was very difficult to express the idea by words President often used to say in Czech: „To...“ which literally means „it“ or „this“ in the meaning of „behold...“, usually accompanied by a typical gesture embracing the whole world. The shift of emphasis as a commonplace procedure in the direction of the interiorizing of the text as an expression of the hidden, intrinsic psychic, mental motions might function as a necessary pole of complex comparative analysis. The inevitable restoration, revitalization of older psychological methods, now more closely connected with the structure of the text itself as a result of the conflict between the thought and the potentiality of the system of the language, could function as a possible balance between the widening and the deepening of the concept of

¹¹ See our studies: *Syntetická metodologie Apollona Grigorjeva*. SPFFBU, D 36-37, 1989-1990, s. 57-66. *Vozvrášení k istokam (Razmyšlenija o nekotorych položeniach A. A. Potebni v černovykh zametkach o L. N. Tolstom i F. M. Dostojevskom)*. In: *Naukova spadščyna O. O. Potebni. U slov'janskomu kul'turnomu prostori*. Institut movoznavstva im. O. Potebni Nacionalnoj Akademii nauk Ukrajiny, Vydavnyčyj Dim Dmytra Buraho, Kyjiv 2013, s. 29-49. ISBN 978-966-489-198-8. *Avtorefleksija/avtoaksiologija tvorčestva i odna tradicija ruskoj estetičeskoj mysli*. In: *Mirgorod. Žurnal, posvjačennyj voprosam epistemologii literaturovedeniije*. Akademia Podlaska, Université de Lausanne, Section de langues et civilisations slaves, 2010, No. 2, s. 203-210. ISSN 1897-1431.

comparative literary studies. The great return of the writer as a hero of literary communication is thus taking place as the category of the reader was unjustly and incorrectly overestimated.

The writer as a real creator of a literary artefact - a crucial node and crossroads of all the factors in literary creation and reception. The restoration and revitalization of a new concept of the author has to be understood as a completion to the hyperbolized, exegerated, overestimated reader. As the reader becomes the author and the author is allowed to enter his work and work only as a reader, the author himself/herself may function as a complex reader transforming his experience into an active literary creation converting, transforming his own psychic and existential situation into a literary artefact. The author in all his aspects cannot be ignored or suppressed by the text itself, by wider concept integrating literature into culture and free literature from its specific characteristics. To search for the balance of both poles of literary creation and communication was the real intention of these remarks.

We could give a more detailed evidence from the Czech more or less academic criticism. The Prague Linguistic Circle was not the only important methodology in the interwar period. This was also Geisteswissenschaft represented by the specialist in Czech and German studies Vojtěch Jirát, permeation of positivism, Nietzscheanism, psychoanalysis in Czech Modernism, biographical method, and aesthopsychology (É. Hennequin) in the most important Czech 20th-century literary critic F. X. Šalda, some other original morphological approaches which stood closer to structuralism represented by Frank Wollman, and several specialists in Germanic and Romance literary studies, e. g. František Chudoba, Václav Černý, Otakar Levý, and Prokop Haškovec who stood close to Vilém Mathesius, paradoxically a co-founder of Prague Linguistic Circle and his cultural activism. In Czech structuralism there were potential layers transcending towards these softer approaches taking into account the creator of a literary artefact.

Revitalization of comparative studies means not only its dissolution in culture, area, and gender studies and the dialogue of cultures, but also the innovation of older methods in a different context.

Selected bibliography

Areál – sociální vědy – filologie (2002). Ed. Ivo Pospíšil. Brno, Kabinet integrované žánrové typologie, Ústav slavistiky, Filozofická fakulta Masarykovy univerzity.

- BASSLER, M. (2001): *New Historicism: Literaturgeschichte als Poetik der Kultur*. Tübingen.
- BERG, Michail (2000): *Литературократия. Проблема присвоения и перераспределения власти в литературе*. Кафедра славистики Университета Хельсинки, Москва: Новое Литературное Обозрение.
- Comparative Cultural Studies in Central Europe* (2004). Editors: Ivo Pospíšil (Brno), Michael Moser (Wien). Brno, Ústav slavistiky Filozofické fakulty Masarykovy univerzity.
- Česko-slovenské vztahy v slovanských a středoevropských souvislostech* (2003). Eds: Ivo Pospíšil, Miloš Zelenka. Brno, Ústav slavistiky FF MU.
- Česko-slovenské vztahy, Evropa a svět* (2004). Brněnské texty k slovakistice VI. Eds.: Ivo Pospíšil, Miloš Zelenka. Brno, Slavistická společnost Franka Wollmana a Ústav slavistiky FF MU 2004.
- DEMETZ, Peter: (1990, 1991, 1992): *Cross Currents, A Yearbook of Central European Culture*, Yale University, 9 (1990), s. 135-145; 10 (1991), s. 235-251; 11 (1992), s. 79-92.)
- DOROVSKÝ, I. (2004): *Slovanské meziliterární shody a rozdíly*. Brno, Masarykova univerzita.
- ĎURIŠIN, D. a kolektiv (1987-1993): *Osobitné medziliterárne spoločenstvá I-VI*. Bratislava.
- ĎURIŠIN, D. a kol. (1998): *Medziliterárny centrizmus stredoeurópskych literatúr*. České Budějovice.
- ĎURIŠIN, D. (1992): *Čo je svetová literatúra?* Bratislava.
- ĎURIŠIN, D.(1975): *Teória literárnej komparistiky*. Bratislava.
- ĎURIŠIN, D. (1995): *Teória medziliterárneho procesu I*. Bratislava.
- GREENBLATT, S. (2000): *Practising the New Historicism*. Chicago University Press.
- HORYNA, B. (2005): *Dějiny rané romantiky. Fichte, Schlegel, Novalis*. Praha, Vyšehrad.
- HRABÁK, Josef (1976): *Literární komparatika*. Praha: SPN.
- Integrovaná žánrová typologie (Komparativní genologie)*. Projekt – metodologie – terminologie – struktura oboru – studie (1999). Hlavní autoři: Ivo Pospíšil – Jiří Gazda - Jan Holzer. Editor: Ivo Pospíšil. Brno, Masarykova univerzita.
- JAKOBSON, R. (1995): *Poetická funkce*. Ed.: Miroslav Červenka. Jinočany: H&H.
- JUVAN, Marko (2006): *Literarna veda v rekonstrukciji. Uvod do sodobni študij*. Ljubljana: Narodna a univerzitetna knjižnica.
- Kako pisati literarno zgodovino danes? Razprave* (2003). Uredila Darko Dolinar in Marko Juvan. Ljubljana, Znanstvenoraziskovalni center Slovenske akademije znanosti in umetnosti, Inštitut za slovensko literaturo in literarne vede.
- KOŠKA, J. (2003): *Recepce je krece*. Bratislava, Veda.
- Literatura a filozofie (Zdeněk Mathauser)* (2008). Kolektivní monografie. Eds: Ivo Pospíšil, Jna Zouhar. Katedra filosofie, Ústav slavistiky FF MU, Brno.
- Litteraria Humanitas XI, Crossroads of Cultures: Central Europe, Kreuzwege der Kulturen: Mitteleuropa, Křižovatky kultury: Střední Evropa, Perekrestki kul'tury: Srednjaja Jevropa* (2002). Ed. Ivo Pospíšil. Brno, Ústav slavistiky Filozofické fakulty Masarykovy univerzity v Brně.
- Litteraria Humanitas XIII. Austrian, Czech and Slovak Slavonic Studies in Their Central European Context* (2005). Editors: Ivo Pospíšil, Michael Moser, Stefan M. Newerkla. Brno, Ústav slavistiky Filozofické fakulty Masarykovy univerzity.
- MURKO, Matthias (1897): *Deutsche Einflüsse auf die Anfänge der böhmischen Romantik. Mit einem Anhang: Kollár in Jena und beim Wartburgfest*. Verlags-Buchhandlung. Graz: „Styria“.

NEUBAUER, John, CORNIS-POPE, Marcel, eds (2004-2007): *History of the Literary Cultures of East-Central Europe: Junctures and Disjunctures in the 19th and 20th Centuries*, sv. 1–3, Amsterdam and Philadelphia: John Benjamins.

Neupokojeva, I. G.: *Istorija vseмирnoj literatury. Problemy sistemnogo i sravnitel'nogo analiza*. Moskva 1976.

PAPOUŠEK, V. – Tureček, D. (2005): *Hledání literárních dějin*. Praha – Litomyšl, Paseka.

PAVELKA, J. – POSPÍŠIL, I.: *Slovník epoch, směrů, skupin a manifestů*. Brno 1993.

Poetics Today. Estrangement Revisited (2005). Vol. 26, n. 4, Winter 2005, Durham, Duke University Press.

POSPÍŠIL, I. – ZELENKA, M. (1996): *René Wellek a meziválečné Československo*, Brno, Masarykova univerzita.

POSPÍŠIL, I. (1993): *Sedmero úskalí a inspirací*. *Slovenská literatúra*, 4, s. 292-295.

POSPÍŠIL, I. (1998): *Genologie a proměny literatury*. Brno, Spisy Masarykovy univerzity v Brně, Filozofická fakulta.

POSPÍŠIL, I. (1999): *Paradoxes of Genre Evolution: the 19th-Century Russian Novel*. *Zagadnienia rodzajów literackich*, tom XLII, zeszyt 1-2 (83-84), Łódź 1999, s. 25-47.

POSPÍŠIL, I. (2003): *Slavistika na křižovatce*. Brno.

POSPÍŠIL, I. (2004): *Problémy a souvislosti současné genologie*. *Studia Moravica II. Acta Universitatis Palackianae Olomucensis, Facultas Philosophica, Moravica 2, Universitas Palackého v Olomouci, Olomouc 2004*, s. 29-46.

POSPÍŠIL, I. (2005): *Ruský román znovu navštívený. Historie, uzlové body vývoje, teorie a mezinárodní souvislosti: Od počátků k výhledu do současnosti*. Ed.: Jaroslav Malina, obálka, grafická a typografická úprava Josef Zeman – Tomáš Mořkovský, Martin Čuta, ilustrace Boris Jirků. Brno, Nadace Universitas, Edice Scientia, Akademické nakladatelství CERM, Nakladatelství a vydavatelství NAUMA.

POSPÍŠIL, I. (2006): *Literary History, Poststructuralism, Dilettantism and Area Studies*. In: *Writing Literary History. Selected Perspectives from Central Europe*. Peter Lang Verlag, Frankfurt am Main - Berlin – Bern – Bruxelles – New York - Oxford – Wien, s. 141-152.

POSPÍŠIL, I. (2006): *Teoretická konstrukce a naplněnost kontextu (In margine „nové západní literárněvědné rusistiky“)*. Brno, *Opera Slavica* 2006, č. 3, s. 31-36.

POSPÍŠIL, I. (2007): *Co je to areálový výzkum. Cíle, metody, problémové okruhy, tendence a příklady*. In: Břetislav Horyna, Josef Krob (eds): *Cesty k vědě. Jak správně myslet a psát*. Olomouc, Nakladatelství Olomouc, s. 90-108.

POSPÍŠIL, I.: *Primerjalna književnost, srednjeevropski kulturni prostor in teorija literarne zgodovine*. *Primerjalna književnost* 31.2 2008, s. 137-148. .

POSPÍŠIL, I. (1993): *Utopičnost a hlubinnost literární vědy (Meditace in margine projektu Dionýze Ďurišina)*. *Opera Slavica* 1, s. 44-47.

POSPÍŠIL, Ivo (2006): *Střední Evropa a Slované*. Brno: Masarykova univerzita.

POSPÍŠIL, Ivo (2007): *Próza virtuální autenticity a existenciálního znejistění*. *SPFFBU, X 10, Slavica Litteraria*, s. 5-20.

POSPÍŠIL, Ivo (2007): *The Problem of Value and Equality in Comparative Literary Studies: the Past and the Present (Some Comments on the Conception of „Area Value“)*. In: *The Horizons of Contemporary Slavic Comparative Literature Studies*. Ed. by Halina Janaszek-Ivaničková. Warszawa: Dom Wydawniczy Elipsa, s. 39-49.

POSPÍŠIL, Ivo (Brno), MOSER, Michael (Wien) (2004): *Comparative Cultural Studies in Central Europe*. Brno: Ústav slavistiky Filozofické fakulty Masarykovy univerzity.

POSPÍŠIL, Ivo (Brno), MOSER, Michael (Wien), NEWERKLA, Stefan M. (Wien) (2005): *Litteraria Humanitas XIII. Austrian, Czech and Slovak Slavonic Studies in Their Central European Context*. Brno: Ústav slavistiky Filozofické fakulty Masarykovy univerzity, Brno 2005.

- POSPÍŠIL, Ivo (ed.) (1998): Světové literatury 20. století v kostce. Pod vedením I. Pospíšila zpracovali S. Dembická, J. Kovář, K. Křížová, P. Kyloušek a I. Přikrylová. Praha: LIBRI.
- POSPÍŠIL, Ivo (ed.) (1999): Integrovaná žánrová typologie (Komparativní genologie). Projekt – metodologie – terminologie – struktura oboru – studie (1999). Hlavní autoři: Ivo Pospíšil – Jiří Gazda - Jan Holzer. Editor: Ivo Pospíšil. Brno: Masarykova univerzita.
- POSPÍŠIL, Ivo (ed.) (2002): Areál – sociální vědy – filologie. Brno: Kabinet integrované žánrové typologie, Ústav slavistiky, Filozofická fakulta Masarykovy univerzity.
- POSPÍŠIL, Ivo (ed.) (2002): Litteraria Humanitas XI, Crossroads of Cultures: Central Europe, Kreuzwege der Kulturen: Mitteleuropa, Křižovatky kultury: Střední Evropa, Perekrestki kul'tury: Srednjaja Jevropa. Brno: Masarykova univerzita.
- POSPÍŠIL, Ivo, ZELENKA, Miloš (1996): René Wellek a meziválečné Československo. Ke kořenům strukturální estetiky. Brno: Masarykova univerzita.
- POSPÍŠIL, I.: Syntetická metodologie Apollona Grigorjeva. SPFFBU, D 36-37, 1989-1990, s. 57-66.
- POSPÍŠIL, I.: Vozvraščeniye k istokam (Razmyšleniya o nekotorych položeniyah A. A. Potebni v černovykh zametkakh o L. N. Tolstom i F. M. Dostojevskom). In: Naukova spadščyna O. O. Potebni. U slov'janskomu kul'turnomu prostori. Institut movoznavstva im. O. Potebni Nacionalnoj Akademii nauk Ukrajiny, Vydavnyčyj Dim Dmytra Buraho, Kyjiv 2013, s. 29-49. ISBN 978-966-489-198-8.
- POSPÍŠIL, I.: Avtorefleksija/avtoaksiologija tvorčestva i odna tradicija ruskoy estetičeskoj mysli. In: Mirgorod. Žurnal, posvjačennyj voprosam epistemologii literaturovedeniye. Akademia Podlaska, Université de Lausanne, Section de langues et civilisations slaves, 2010, No. 2, s. 203-210. ISSN 1897-1431.
- TIHANOV, G. (2000, 2002): The Master and the Slave. Lukács, Bakhtin, and the Ideas of Their Time. Oxford University Press.
- VIRK, Tomo (2007): Primerjalna književnost na prelomu tisočletja. Kritični pregled. Ljubljana: Studia Litteraria, Inštitut za slovinsko literaturo in literarne vede ZRC SAZU.
- VOISINE-JECHOVÁ, Hana (2005): Dějiny české literatury. Jinočany: H&H.
- Wehrli, M.: Základy modernej teórie literatúry. Bratislava 1965.
- WELLEK, R. (1936): The Theory of Literary History. Travaux de Cercle Linguistique du Prague 6, Praha.
- WELLEK, R. (1968): Názov, podstata a dejiny porovnávacej literatúry. Slavica Slovaca 3, č. 2, s. 121-141.
- WELLEK, R. (1959): The Crisis of Comparative Literature, in: Proceedings of the Second International Congress of Comparative Literature, red. W. P. Friedrich, 1., Chapel Hill, University of North Carolina Press, s. 149-159.
- WELLEK, René (1931): Immanuel Kant in England. Princeton University Press.
- WELLEK, René (1963): The Two Traditions of Czech Literature, in: R. W.: Essays on Czech Literature. The Hague: Mouton, p. 30 (originally in: Slavic Studies, ed. by A. Kaun and E. J. Simmons, Ithaca, N. Y., Cornell University Press 1943, p. 213-228).
- WOLLMAN, Frank (1928): Slovesnost Slovanů. Praha: Orbis.
- WOLLMAN, Frank (2003): Die Literatur der Slawen. Herausgegeben von Reinhard Ibler und Ivo Pospíšil. Aus dem Tschechischen übertragen von Kristina Kallert. Vergleichende Studien zu den slavischen Sprachen und Literaturen. Herausgegeben von Renate Belentschikow und Reinhard Ibler, Bd. 7. Frankfurt am Main – Berlin – Bern – Bruxelles – New York – Oxford – Wien: Peter Lang.
- WOLLMAN, Slavomír (2007): Postmodernismus ve slovansko-středoevropském zorném poli: fakta a fikce. In: Slavistika dnes. Kolektivní monografie. Ed.: Ivo Pospíšil. Brno: Česká asociace slavistů, Ústav slavistiky Filozofické fakulty Masarykovy univerzity, s. 213-228.
- WOLLMAN, Slavomír (2008): Van Tieghem a ti druzí: hledání generální literatury směrem k jihovýchodu. In: Česká slavistika 2008. Brno – Praha: Academicus, s. 323-335.
- ZELENKA, Miloš (2008): Juvan, Marko: Literarna veda v rekonstrukciji. Uvod do sodobni študij. Narodna a univerzitetna knjižnica, Ljubljana 2006. Opera Slavica, roč. XVIII, č. 1, 2008, s. 42-44.

Comparative Literary Studies and Area Studies: Advantages and

Obstacles

Ivo Pospíšil (Brno, Czech Republic)

Абстракт

Автор настоящей статьи занимается связью между сравнительным литературоведением и ареальными исследованиями, их выгодами, препятствиями и трудностями. Его изложение начинается с анализа разновидных концепций пространства и времени в литературном произведении, пространством как строительным элементом конструирования литературного артефакта. Опасность применения ареальных исследований к литературной компаративистике в общем состоит в расфокусировании и затуманивании филологического, текстуального ядра литературы в ее сравнительном плане.

Abstract

The author of the present contribution deals with the connection of comparative literary studies and area studies, its advantages and obstacles or pitfalls. He opens his explanation with the analysis of various concepts of space and time in the literary artefact, of the space as a constitutive element of the formation of the artefact. The danger of the application of area studies in general to comparative studies consists in the defocusing and obscuring of the philological textual kernel of literature in its comparative aspect.

Ключевые слова

Связь сравнительного литературоведения и ареальных исследований, методологическая дисперсия, рассеивание, препятствия и затруднения в процессе проникновения литературной компаративистики и ареальных исследований, ареальные исследования как мусорный ящик, поиски методологической целостности

Key Words

connection of comparative literary studies and area studies, methodological dispersion, obstacles and pitfalls of the permeation of comparative literary and area studies, area studies as a litter bin, search for methodological integrity

The problem of the relation between comparative literary studies and area studies consists in their methodological dispersion and a relatively wide field of their intersection. The latest tendencies in comparative literary studies which appeared some 60-70 years ago, stand very close to the spatial aspect of literary studies in general (POSPÍŠIL 2009, 1983, 1986, 1/2005, 2/2005, 3/2005, 2006).

The first cluster of questions is connected with the intrinsic structure of both comparative and area studies (POSPÍŠIL 2002). They both went through several stages of development. The former went through the stage of positivist thematology (Stoffgeschichte), morphological or structuralist stage to a sort of cultural comparative studies enriched by relevant methodological approaches of recent decades, such as feminist criticism, gender studies, post-colonial literature, modern hermeneutics, deconstructive criticism etc. (BASSLER 2001). The latter belonged to a big cluster of spatial approaches in which we were supposed to differentiate intrinsic and extrinsic kernels. The intrinsic one concerns the space as a constitutive element of the structure of a literary artefact, the extrinsic one seems to express its outer relations, the semantic fields the whole process of literary communication is being realised in. The intrinsic is usually associated with Gaston Bachelard's and Mikhail Bakhtin's (BACHTIN 1975, 1979, BACHELARD 1957, HODROVÁ 1989) concepts and those of their epigons. On the other hand, the extrinsic concept is based on some philosophical presuppositions of French economists of the 17th-18th centuries, mercantilists and physiocrats continued by those who wanted to form supranational complexes, such as the concept of united Europe - Fortress Europe (German "Festung Europa"), Central European visions and the study of the enemy as part of the former iron curtain policy during the cold war.

In the sphere of linguistics area studies expressed the necessity to study the changes in the language as a result of spatial, zonal or area relations. The concept of area studies is based

on the complex approach, complex investigation, and, therefore, it has to be linked to several scholarly disciplines. We can also compare it, for example, with aesthetics which represents a generalized version of a complex of disciplines based prevalently on one of them as a starting point; for example, the aesthetician started his career in the sphere of philology, history and theory of visual arts, musicology, study of architecture, urbanism etc. So each aesthetician studied, first of all, one of the arts, e. g. music, literature, painting, architecture etc., and later generalized this experience in a wider concept of aesthetics. The area studies are more or less heterogeneous structures with the prevalent majority of history, political science, philosophy, philology, psychology etc. The best chance how to connect comparative and area studies is therefore the concept based on the material of the studied subject, i.e. language and literature (POSPÍŠIL 2013, 1/2014, 2/2014, 2015) Such a concept was both theoretically and practically launched by the Institute of Slavic studies at Masaryk University in Brno, Czech Republic, in the mid-1990s and was symptomatically called philological-area studies in which philology as such became a natural starting point constructing a hypothetical bridge between the outer and the inner spatial concept both in area and comparative literary studies.

The boundaries of area and comparative studies are associated with their different objects of investigation in which area studies in general inspires comparative studies to be more open and wider, to leave the pure field of literature for a more complex sphere of culture. This dispersion represents, however, its pitfalls or obstacles of its further productive development based on practical results (WELLEK, 1936, ĎURIŠIN 1987-1993, 1992, GREENBLATT 2000).

The methodological starting point of the research of area studies which should enrich philologies and the teaching of languages and literatures was primarily the Brno project – mentioned above - going back to the mid-1990s of the integrational genre and comparative typology, the traditional Brno conception of poetology and the study of literary currents, streams and tendencies, and, of course, philological-area conception in the form of case studies, a cluster of approaches going back not only to the area studies as part of Sovietology from the years of the cold war and iron curtain policy, but also to Josef Dobrovský and the autochthonous Slavonic studies of the 18th and 19th centuries not speaking about the already mentioned roots of French mercantilism and economic teachings studying the whole geopolitical area. The problem of area studies consists not only in the enrichment of philology from the point of view of information and contextual background, but also in the strengthening of the philological

kernel and the neighbouring cluster of different disciplines overcoming the philological isolation and, moreover, in practical purposes (OŠMAKOV 1/1979, 2/1979, 1981).

A traditional philologist rarely deals with economy, politics and international relations. The old-fashioned concept of life and institutions seems to be unsatisfactory nowadays. The concept of area studies also strengthens the former philological unity motivating linguistics and literary criticism to a more intensive mutual cooperation. The language represents the basic material for literature, literature is a representative space for the development of language; each language is being realised through literary texts, it is its mode of existence. Unlike traditional philology, the area concept is based on the study of the cultural space which is heterogeneous covering all from the natural and social framework towards sexual life. Therefore philology has to be completed by sociology, political science, philosophy, psychology, gender studies, the concept of post-colonial culture etc. It is evident that both languages and literatures do not cover the cultural space/area completely; on the other hand the cultural area speaks various cultural languages and their products (texts).

Area studies are generally respected now – in spite of the traditionalists' resistance – but very often are being realised through history and historians or political science and its representatives. It is high time we started to conceive area studies not as a new religion, but as a practical cognitive tool. The negative evaluation of area studies is usually connected with the fact that sometimes they function as a sort of a litter bin, i. e. a sphere of everything, a kind of a mixture, a mess of all and nothing at the same time. This is nothing new as new scholarly disciplines have the same "biography". They have to define the object of their research and the discipline's borders which concern information science, newly conceived political science, international relations etc.

The accentuation of space/zonal relations is, of course, not new (Gaston Bachelard, Mircea Eliade, Mikhail Bakhtin, his concept of the chronotope). The boundaries of area studies are associated with their range and with the problem of disciplinarity and interdisciplinarity, i. e. with the search for a new object, a specific "craft" typical of a new discipline, the knowledge of "know-how" techniques which are well-known from natural and technological sciences, but also from some social sciences and humanities. Sometimes it is asserted that new disciplines are a sort of a fake, false sciences which have no distinctive limits; each discipline has to have a certain amount of basic knowledge and approaches, sometimes mythologized, i. e. in mathematics, medicine, philology etc. connected with certain subjects the students are usually afraid of, say, anatomy in medicine or historical grammar or syntax in linguistics. This all has

to be formulated in the course of the establishing of this new discipline called area studies or philological-area studies.

This is all closely connected with the relations between philology and social sciences; if the kernel of area studies is represented by philology, we call them “philological-area studies”; the discipline represents a specific form of a transcendence of philology towards social sciences; at the same time the philological kernel of area studies has to be preserved. The area character is not a mere mechanical synthesis or a solution of philology and social sciences, but a natural transcendence of philology.

It is inevitable to ignore a fashion of area studies, i. e. a non-critical accentuation of everything which is closely connected with area or space conceptions at any cost; on the contrary, it is extremely useful to stress their connections with other disciplines or notions; area or philological-area studies should be associated with the following terms, such as visualization (ROTT 2002, TOKARZ 2002), history of ideas (Ideengeschichte), the theory of literary history, the dialogue of cultures (POSPÍŠIL 2002, 2004, 2007), culture/cultural studies.

The concept of the net of world cultural areas depends on how detailed and elaborate it should be. The typology of world cultural areas could be identified with that of continents, e. g. North, Central or North America, Asia subdivided into Western, Southern, Eastern or South-Eastern, Australia and Oceania, Africa subdivided due to natural conditions, ethnicity or religion into different regions, such as Sub-Saharan Africa, North Africa, Muslim Africa etc.

The kernel of European areas is closely associated with their complicated history and cultural development with its language heterogeneity and old and new contrasts and contradictions. Traditionally speaking, there are Western Europe, Northern Europe or Scandinavia, Southern Europe, the Balkan, Central Europe, East and South-Eastern Europe; it is usual to speak of the Mediterranean area.

The Central European area represents the most complicated cultural complex, the region with colourful historical and religious developments, the cradle of revolutions and world wars. It reminds a little of the Balkan area though its intrinsic structure – both diachronous and synchronous is quite different (NEUBAUER – CORNIS-POPE 2004-2010, NEUPOKOJEVA 1976, POSPÍŠIL-MOSER 2004).

There is nothing stable in the typology of areas in general and European areas in particular; though the formation of cultural areas is a long-time process, there are some

important shifts and modifications; one possible example might be represented by Italy: a centre of Renaissance and humanism naturally belonged to the West European area in the Middle Ages; its Renaissance concept was then realised in France and England; later when the kernel of Italian culture – the North of Italy with Milan and Venice – became part of Habsburg monarchy, Italy was regarded as part of Central Europe. We can even conclude that very important parts of the Central European area have a transitive character: besides Italy, for example, Slovenia (Central Europe – Balkan), former Galicia, now partly Poland, partly Ukraine (Central Europe – Eastern Europe), Transylvania (Siebenbürgen, Erdély, Ardeal – Central Europe - Balkan), Croatia (Central Europe – Balkan) etc.

The transitiveness may function as a distinctive feature of the whole of Central Europe which gives it a more flexible, rich, complex and synthetic character leading to its really “central” position, and the rest of European areas which, of course, tended to transcend to other countries and determine their characters (former African colonies – Britain, France, up to 1918 Germany, then also Portugal, Spain, colonies in Asia, America). It is also often stressed in recent individual or team publications dealing with the problem of aesthetic values, with the rather controversial subject of “East-Central Europe” (Ostmitteleuropa) or the comparative aspect of area studies in general and Central European studies in particular (POSPÍŠIL 2006, 1/2007, 2/2007, 3/2007, 4/2007, 1/2009, 2/2009, MATHAUSER 2005, POSPÍŠIL, ZOUHAR 2008, WRITING LITERARY HISTORY 2006).

From this point of view it is very important to accentuate the significance of the axiological character of literary artefacts, to integrate the area studies also into the concept of comparative philological studies. The contemporary literary history must also cover the theory of aesthetic values though it is not acceptable to apply here a concept of the so-called positive discrimination. No literary canon can be determined by the representatives of single national literatures only, literature is a supranational phenomenon as part of the communicative process predetermined by the category of the recipient (reader); the product of the process – a literary text – is being mediated through the receptional environment, e. g. translations etc.). In some of the studies dealing with area studies in general and Central European area in particular you can find the term “belatedness“ which is a little pejorative, negatively axiological. Each national literature has its own developmental paradigm, its trajectory of evolution independent of other literatures, so there is no need to gain on or overcome something, it is autonomous, prepared to be integrated with other literary entities, to transform their impulses, but otherwise it has its own evolutionary rhythm and pattern, it is axiologically autochthonous. In some articles of mine

I called it “pre-post effect“ or “pre-post paradox“. The term “literary culture“ brings us a little back to the 19th-century cultural-historical school denying the specificity of literature as a kind of art stressing the importance of cultural studies, semiotics and spatial character of the knots of intersection of various cultural streams and tendencies.

The key relations of area studies including Central European studies covering the cardinal problem of area comparative studies, cultural studies, dialogue of cultures, and genre studies is very close to the yet unsolved problem of the extrinsic and the intrinsic mentioned in the *Theory of Literature* by Warren and mainly by Wellek (WELLEK – WARREN 1948, 1968), the interconnection of which is a dominant task of literary criticism including its area aspect.

The weak aspects of contemporary comparative studies are connected – as mentioned above - with their methodological dispersion and non-existent methodological memory; new comparatists are often forced to discover again and again the methods and come to the results already revealed.

The contemporary status of comparative literary studies is, therefore, rather complicated; on the one hand, traditional comparative studies are newly revealed as inspiring from some aspects, sometimes they are regarded as predecessors of more modern approaches (area studies), on the other, there is a strong quest for further innovations. And, last but not least, comparative studies appeared in the focus of application as a methodological tool when conceiving a new model of literary history or a history of any national literature which cannot be understood outside its comparative framework.

Comparative literary studies may function as a loose net of historically tested approaches, single methods and visions or as a link of a chain of more complex approaches connected with new subjects and problems of world literature, with the prevalence of certain genre clusters and with the dominant impact of mass literature in general.

- 1) Genesis of area studies and its relation to comparative literary studies
- 2) Spatial aspect
- 3) Boundaries of area and comparative literary studies
- 4) Area studies and social sciences
- 5) Area and visualisation (Polish concept of iconosphere)
- 6) Area and history/theory of literary history

7) Area and dialogue of cultures

8) Area and culture studies

There are two ways to reform comparative studies:

- 1) Minimalisation, deepening, concentration on the text
- 2) Maximalization: a widening, a wider concept, new relations (postcolonial literature, gender studies, dialogue of cultures, area studies, territorial studies)

The reformed comparative studies permeated by area studies transcends the sphere of literature towards society, culture, other humanities and social sciences which gives birth to a more complex use of comparative methods.

Obstacles, pitfalls:

- 1) Vague boundaries of this concept of comparative literary studies
- 2) Weakening of the pure craft of literary criticism
- 3) Dispersion of subjects and methods
- 4) Methodological, didactic and practical consequences – character of a graduate of a wider concept of comparative studies

Some researchers call area studies a waste basket or litter bin, because it really represents a mixture of various approaches and disciplines which is not methodologically pure and which still seeks for its methodological integrity.

The process of the integration of area studies, or more exactly philological-area studies, and comparative literary studies, though it is intensifying and is more profound now than in the past, is a complicated long-distance run.

REFERENCES

BACHELARD, Gaston (1957): *Poétique de l'espace*. Paris.

BACHTIN, Michail: (1979): *Estetika slovesnogo tvorčestva*. Moskva.

- BACHTIN, Michail (1975): Voprosy literatury i estetiki. Moskva.
- BASSLER, Moritz (2001): New Historicism: Literaturgeschichte als Poetik der Kultur. Tübingen.
- ĎURIŠIN, Dionýz (1992): Čo je svetová literatúra? Bratislava.
- ĎURIŠIN, Dionýz (ed.) (1987-1993): Osobitné medziliterárne spoločenstvá I-VI. Bratislava.
- GREENBLATT, Stephen (2000): Practising the New Historicism. Chicago University Press.
- HODROVÁ, Daniela: (1989): Hledání románu. Kapitoly z historie a typologie žánru. Praha: Čs. spisovatel.
- MATHAUSER, Zdeněk (2005): Báseň na dosah eidosu. Ke stopám fenomenologie v ruské literatuře a literární vědě. Praha: Univerzita Karlova.
- NEBAUER, John, CORNIS-POPE, Marcel (eds, 2004-2010): History of the Literary Cultures of East-Central Europe: Junctures and Disjunctures in the 19th and 20th Centuries. I–IV. Amsterdam and Philadelphia: John Benjamins.
- NEUPOKOJEVA, Irina (1976): Istorija vsemirnoj literatury. Problemy sistemnogo i sravnitel'nogo analiza. Moskva: Nauka.
- OŠMAKOV, Nikolaj V. (ed. 1/1979): [Literaturnye proizvedenija v dviženii poch.](#) Moskva: Akademija Nauk SSSR, Institut Mirovoj Literatury im A. M. Gor'kogo, Nauka.
- OŠMAKOV, Nikolaj V. (ed., 1981): Psichologičeskoje napravlenije v ruskom literaturovedenii. Moskva: Prosveščenie.
- OŠMAKOV, Nikolaj V. (ed., 2/1979): [Russkaja literatura v istoriko-funkcional'nom osveščanii](#) Moskva: Akademija Nauk SSSR. Institut Mirovoj Literatury Im. A. M. Gor'kogo Nauka.
- POSPÍŠIL, Ivo (2013): Areál a filologická studia. Brno: Masarykova univerzita.
- POSPÍŠIL, Ivo (1, 2009): Areál a jeho vztahy. In: Novaja rusistika, No. 2, s. 70-78.
- POSPÍŠIL, Ivo (2002): Areál – sociální vědy – filologie Brno: Kabinet integrované žánrové typologie, Ústav slavistiky, Filozofická fakulta Masarykovy univerzity.
- POSPÍŠIL, Ivo (2015): Central Europe: Substance and Concepts. Nitra: Constantine the Philosopher University in Nitra, Faculty of Central European Studies

POSPÍŠIL, Ivo (ed., 1999): Integrovaná žánrová typologie (Komparativní genologie) Projekt – metodologie – terminologie – struktura oboru – studie. Hlavní autoři: Ivo Pospíšil – Jiří Gazda - Jan Holzer. Brno: Masarykova univerzita.

POSPÍŠIL, Ivo (1/2005): Kulturní dialog a areálová studia (několik poznámek o spojitosti pojmů). Dialog kultur III. Sborník příspěvků z vědecké konference s mezinárodní účastí pořádané ve spolupráci se Společností Franka Wollmana při FF MU v Brně a Českou asociací rusistů. Hradec Králové 26. 10. 2004. Ústí nad Orlicí: OFTIS, s. 17-24.

POSPÍŠIL, Ivo (1986): Labyrint kroniky. Pokus o teoretické vymezení žánru. Brno: Blok.

POSPÍŠIL, Ivo (1/2014): Literární genologie. Brno: Masarykova univerzita.

POSPÍŠIL, Ivo (1/2009): Literární komparatistika, areálová/kulturní studia, teorie literárních dějin a problém hodnoty v současné literárněvědné praxi. Opera Slavica, č. 1, s. 20-33.

POSPÍŠIL, Ivo (2/2014): Literární věda a teritoriální studia. Nitra: Fakulta stredo európskych štúdií, Univerzita Konštantína Filozofa v Nitre.

POSPÍŠIL, Ivo (2/2005): Problema slavizmov i njegov kontekst. Ljubljana: Primerjalna književnost, december, št. 2, s. 17-32.

POSPÍŠIL, Ivo (1/ 2007): Próza virtuální autenticity a existenciálního znejištění. SPFFBU, X 10, Slavica Litteraria, s. 5-20.

POSPÍŠIL, Ivo (1983): Ruská románová kronika (Příspěvek k historii a teorii žánru). Brno: UJEP.

POSPÍŠIL, Ivo (3/2005): Ruský román znovu navštívený. Historie, uzlové body vývoje, teorie a mezinárodní souvislosti: Od počátků k výhledu do současnosti. Ed.: Jaroslav Malina, obálka, grafická a typografická úprava Josef Zeman – Tomáš Mořkovský, Martin Čuta, ilustrace Boris Jirků. Brno: Nadace Universitas, Edice Scientia, Akademické nakladatelství CERM, Nakladatelství a vydavatelství NAUMA.

POSPÍŠIL, Ivo (2006): Teoretická konstrukce a naplněnost kontextu (In margine „nové západní literárněvědné rusistiky“). Opera Slavica, č. 3, s. 31-36.

POSPÍŠIL, Ivo (2/2009): Teorie literárních dějin, literární komparatistika a identita národních literatur (problém východoslovanského areálu). In: Ukrajínistika: minulost, přítomnost, budoucnost. Sborník vědeckých prací. Masarykova univerzita, Filozofická fakulta, Ústav

slavistiky. Eds: Halyna Myronova, Oxana Gazdošová, Petr Kalina, Olga Lytvyniuk, Jitka Micháliková, Libor Pavlíček. Brno: Masarykova univerzita. s. 463-474.

POSPÍŠIL, Ivo (2/ 2007): The Problem of Value and Equality in Comparative Literary Studies: the Past and the Present (Some Comments on the Conception of „Area Value“). In: The Horizons of Contemporary Slavic Comparative Literature Studies. Ed. by Halina Janaszek-Ivaničková. Warszawa : Dom Wydawniczy Elipsa, s. 39-49.

POSPÍŠIL, Ivo (3/ 2007): Trivialita a hledání virtuální autenticity jako nového dialogu. In: Dialog kultur IV. Sborník příspěvků z mezinárodní vědecké konference pořádané ve spolupráci se Slavistickou společností Franka Wollmana při FF MU v Brně a Českou asociací rusistů. Hradec Králové 23.-24. 1. 2007. Uspořádal Oldřich Richterek. Ústí nad Orlicí: Oftis, s. 21-27.

POSPÍŠIL, Ivo, MOSER, Michael (2004): Comparative Cultural Studies in Central Europe. Brno: Ústav slavistiky Filozofické fakulty Masarykovy univerzity.

POSPÍŠIL, Ivo, ZOUHAR, Jan (eds, 2008): Literatura a filozofie (Zdeněk Mathauser). Brno: Katedra filosofie, Ústav slavistiky FF MU.

ROTT, Dariusz (2002): Bracia Czescy w dawnej Polsce. Katowice: Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego.

TOKARZ, B. (2002): Dwudziestowieczna ikonosfera w literaturach europejskich: Wizualizacja w literaturze. Katowice: „Śląsk“.

WELLEK, R. (1936): The Theory of Literary History. Praha: Travaux de Cercle Linguistique du Prague 6.

Writing Literary History. Selected Perspectives from Central Europe (2006). Frankfurt am Main - Berlin – Bern – Bruxelles – New York - Oxford – Wien: Peter Lang Verlag.

Labyrinty literárněvědné terminologie. Philologia XXVIII/2, 2018, časopis Ústavu filologických štúdií Pedagogickej fakulty Univerzity Komenského v Bratislavě, s. 7-20. ISSN 1339-2026.

Labyrinty literárněvědné terminologie

Ivo Pospíšil

Ústav slavistiky Filozofické fakulty Masarykovy univerzity

Key Words

The four types of terms in general, my own attempts at the formation of new terms in literary criticism, special terms concerning the specific development of national literatures

Abstract

The genesis and the generally respected usage of new terms could be classified into several types: 1) New or relatively new notions; 2) Accentuation of respected terms; 3) The change of the meaning of already existing terms; 4) Re-defining of well-known terms; 5) New contextualization of respected terms. The most important thing, is, however, especially in the case of philology, are the language barriers the textual background of each national literature. The examples of my own new terms: chronicle space pulsation, poetics of the concrete, the chronicle as a basis of myth, the appearance and the disappearance of the causality of the plot, dominant, formative and catenary lines of the plot, dispersion of elegy and the idyll, the deviation of the chronicle character, pre-post effect/paradox, special terms applied to each national literature, mainly at the example of Russian literature

Navazujeme volně, ale zároveň organicky na nedávno ve Philologii uveřejněný blok studií o filologii, resp. pokusech o „novou filologii“¹²: v tomto smyslu je jeho podstatnou součástí i problém proměn metodologie a terminologie. Bez stěžejních pojmů a jejich vymezení není skutečného poznání a pochopení předmětu zkoumání. I když problematika terminologie obecně a jednotlivých vědních oborů zvláště není ve vědeckém bádání nijak populární, existuje i

¹² Philologia XXVI/2, 2016, s. 7-123. Viz naši úvodní studii Filologie jako zakletí i svoboda: pokusy o novou filologii. Philologia XXVI/2, časopis Ústavu filologických štúdií Pedagogickej fakulty Univerzity Komenského v Bratislavě, Univerzita Komenského v Bratislavě, 2016, ISSN 1336-2026, s. 7-15.

speciální věda o termínech: Rusové jí říkají „terminovedenije“: česky nebo slovensky bychom asi její název nemohli zcela přesně přeložit, neboť „terminologie/terminológia, stejně jako metodologie/metodológia, jsou chápány spíše jako soubory termínů, resp. metod; tedy snad „věda o termínech“.

To, co je zjevné, je souvislost terminologie jako soustavy pojmů s metodami, jejich konkrétní podobou a vývojem obecně a v daném typu bádání zvláště. Přístup ke zkoumanému předmětu, tedy konglomerát metod, si vytváří vlastní pojmosloví a to zase „mřížku“, která vymezuje pole použitých metod. Každá metoda nebo soubor metod si vytvářejí vlastní terminologii, ale její využívání často překračuje dané metodologické rozpětí a stává se součástí jiných přístupů, ovšem po důkladném redefinování. Ve vědeckém bádání obecně dochází tedy k vzniku koloběhu metod a termínů, jejich vzájemnému spojování, rozpojování a ovlivňování: metody si přizpůsobují terminologii, terminologie působí na podobu a praktickou aplikaci metod.

Když obrátíme svou pozornost konkrétně k metodám literární vědy, zjišťujeme, že – stejně jako jinde – mají inter- a transdisciplinární charakter. Věda o terminologii obecně a aplikaci na literární vědu tedy zkoumá různé oblasti vztahu mezi terminologií a metodologií a ovšem různé podoby aplikace soustavy termínů, stejně jako samu genezi pojmů. Vychází se ze zkoumání typologie speciálního lexika, ze srovnávací vědy o termínech čili terminologické komparistiky, současně z funkcionální a onomasiologické vědy o termínech, stejně jako z metavědy o termínech, z jejího vývoje a termínové lexikologie a lexikografie. O terminologii a vědě o ní existuje značně rozsáhlá literatura, ovšem různého významu a hloubky.¹³ V českém prostředí existuje řada různých slovníků, které s terminologií a jejím vývojem v literární vědě souvisejí. Z nichž chci vyzvednout alespoň jeden, poněkud zasutý a někdy záměrně ostrakizovaný, který vyniká otevřeností i pojmovou hloubkou.¹⁴ Z jiných příruček různého rozpětí uvádíme několik, které jsou často využívány a mají někdy i metaterminologický ráz. Podstatná je ovšem konzervativnost sféry literárněvědných termínů: jakékoli inovace vznikají

¹³ Sergej Griňov-Griněvič: Terminovedenije. Moskva 2008. Sergej Griňov-Griněvič: Vvedeniye v terminovedeniye. Moskva 1993. Sergej Griňov-Griněvič: Vvedeniye v terminografiju. Moskva 1995. W. Nowicki: Podstawy terminologii. Wrocław 1986. Licht, H., Draskau, J.: Terminology: an Introduction. Guildford, Surrey 1985.

¹⁴ Libor Pavera, František Všetická: Lexikon literárních pojmů. Nakladatelství Olomouc, Olomouc 2002.

spíše aditivně, než by měnily zásadní povahu lexikografických příruček. Problémy, jež tu vznikají, mají také spojitost s původností. To platí v českém prostředí v podstatě bez výjimky.¹⁵

Věda o termínech se zabývá spíše obecnými polohami terminologie – chybí nám však speciální metavěda o literárních termínech. K ní vede poměrně složitá cesta: na jedné straně jsou tu obecné, deduktivní porocesy spjaté s vědou o termínech, na straně druhé induktivně vytvářený materiál, jenž nutno s pevnými představami konfrontovat. Právě zde se problémy filologie nebo „nové filologie“, diskutované ve zmíněném bloku z Philologie roku 2016, protínají s clusterem otázek terminologicko-metodologických.

Je zřejmé, že právě filologická a konkrétně literárněvědná terminologie je podrobována složitým procesům tím, že terminologie jako jazykové pojmenování jevů má vystihnout, často metaforicky přenosem z jiných oblastí, problémy jazyka a jeho textových produktů. Odtud nejednoznačnost termínů, což je vlastně *contradictio in adiecto*, neboť termín je termínem jen potud, pokud je úzce a bezvýjimečně přesný, a permanentní diskuse o termínech a hlavně jejich obtížné širší prosazování.

¹⁵ Slovník literární teorie. Zpracoval kolektiv Ústavu pro českou literaturu ČSAV v Praze a v Brně. Redigoval Štěpán Vlašín Bibliografii sestavil Josef Peterka, rejstřík literárněvědných pojmů Jiřina Táborská. Praha, Československý spisovatel 1984. Vydání druhé, rozšířené. Slovník novější literární teorie - Glosář pojmů. Eds. Richard Müller, Pavel Šidák. Academia, Praha 2012. Ansgar Nünning: Lexikon teorie literatury a kultury. HOST, Brno 2006. Průvodce po světové literární teorii. Ed. M. Zeman, V. Macura et al. Panorama, Praha 1988. Průvodce po světové literární teorii 20. století. Ed. Vladimír Macura, Alice Jedličková et al. HOST, Brno 2012. Encyklopedie literárních žánrů. Ed. Dagmar Mocná, J. Peterka et al. Paseka, Praha – Litomyšl 2004. J. Pavelka – I. Pospíšil: Slovník epoch, směrů, skupin a manifestů. Georgetown, Brno 1993.

Terminologií jsem se zabýval v řadě recenzí, studií a v částech knih; někde jsem sledoval i vlastní terminologické pokusy.¹⁶ Současně jsem se snažil malou anketou zjistit, nakolik je problematika terminologie součástí obecnějšího povědomí doktorandů filologických, ale i jiných oborů.¹⁷

¹⁶ Viz naše studie a recenze: Terminologie meziliterárnosti. Dionýz Ďurišin: Osobitné meziliterárne spoločenstvá 6. Pojmy a princípy. Ústav svetovej literatúry SAV, Bratislava 1993, 210 s. SPFFBU, D 41, roč. 1994, s. 169-170. Integrovaná žánrová typologie (Komparatívni genologie). Projekt – metodologie – terminologie – struktura oboru – studie. Hlavní autoři: Ivo Pospíšil – Jiří Gazda - Jan Holzer. Editor: Ivo Pospíšil. Masarykova univerzita, Brno 1999. Invence a problémy: Literárněvědná terminologie (Malý terminologický slovník literárněvědných ekvivalentů. Kolektiv autorů. Univerzita Palackého, Filozofická fakulta, Olomouc 1999. Autoři: anglická část Martina Michálková-Chvátalová, francouzská část Hana Bednaříková, německá část Eva Chromiaková, ruská část Zdeněk Pechal, výkonná red. Hana Bednaříková). Slavica Litteraria, X 3, 2000, s. 129-130. Problema literaturnych napravlenij v sovremennoj ruskoj literature (metodologičeskije i terminologičeskije predposylki). In: Abstracts. VI ICCEES World Congress, Tampere, Finland, 29 July - 3 August 2000., s. 339-340. Komentovaná čítanka českého strukturalismu s otázníky. Grygar, M.: Terminologický slovník českého strukturalismu. HOST, Brno 1999. Opera Slavica 2000, roč. X, č. 3, s. 45-46. Terminológia romantična. Časť 1. In: Slovanský romantismus – estetično genologických kategórií. Katedra slovanských jazyků Filologické fakulty UMB, Banská Bystrica 2003, s. 109-114. Short Narrative Prose: Problems of Terminology and Methodology. In: Slovenska kratka pripovedna proza. Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta, Oddelek za slovenistiko, Center za slovenščino kot drugi/tuji jezik, Ljubljana 2006, s. 281-290. Problema enciklopedij literaturovedčeskoj terminologii: brnenski projekt načala XXI veka. In: Mirgorod. Žurnal, posvjačennyj voprosam epistemologii literaturovedenije. Akademia Podlaska, Université de Lausanne, Section de langues et civilisations slaves, 2010, No. 2, s. 19-28. ISSN 1897-1431. Problema sovremennoj literaturnoj komparativistiki (ješče neskolko zamečanj po povodu metodologii, terminologii, aksiologii i novych svjzajev i kontekstov). In: Conversatoria Litteraria. Aktualne problemy komparatystyki. Teoria i metodolgia badań literaturoznawczych. Red. Danuta Szymonik. Siedlce – Banská Bystrica 2010, s. 23-28. Problémy terminologie a střední Evropa. In: Brněnská hungaroslavistika a česko-slovensko-maďarské vztahy. Eds: István Käfer, Ivo Pospíšil, red. Erika Sztakovicsová. Vydanie podporil IVF 21110172 Academic discussion on history, culture and religion of Visegrád nations: new directions. Gerhardus Kiadó. Vydané v spolupráci s Kabinetom hungaroslavistiky Ústavu slavistiky FF MU (Brno) a Českou asociáciou slavistov, Visegrád Fund, Segedín 2012, s. 45-57. Novela: metodologie, terminologie, evoluce a případ české protektorátní novely. In: Premena poetiky novely 20. storočia v európskom kontexte. Eds: Mária Bátorová, Renáta Bojničanová, Eva Faithová. Kabinet Dionýze Ďurišina Ústavu filologických studií Pedagogickej fakulty Univerzity Komenského v Bratislave 2014, s. 27-44. Genologie: shrnutí několika okruhů metodologických a terminologických. In: Libor Pavera a kol.: Žánry na okraji. Žánrové metamorfózy v středoevropském kontextu/Metamorfozy gatunków w kontekście środkowoeuropejskim, sv. VII., Verbum, Praha 2015, s. 14-27. Europa Środkowa: kryzys koncepcji i terminu, resztki nadziei. Postscriptum Polonistyczne, Szkoła Języka i Kultury Polskiej, Uniwersytet Śląski w Katowicach, 2015, 1 (15), s. 81-95. ISSN 1898-1593. Viz naše studiel: Problema struktury, funkcii i ispořzovanija literaturovedčeskich terminov: po sledam sobstvennych popytok. Mirgorod 2016 n. 2 (8), s. 26-31.

¹⁷ Položili jsme pětici otázek, na něž doktorandi z Filozofické fakulty Masarykovy univerzity v rámci mé přednášky o terminologii odpověděli. Ukázalo se, že si důležitost literárněvědných pojmů a hlavně přemýšlení o nich uvědomují, že je různě hluboce reflektují: 1) Jaké termíny ve své vědní oblasti jste dosud nejčastěji používali? 2) Měli jste někdy pochybnosti o významu některých termínů a jejich smyslu? 3) Pokusili jste se někdy vymyslet nějaký nový termín? Pokud ano, co vás k tomu vedlo a jaký to byl termín? 4) Jak byste nazvali metodologický diskurs, který ve svém bádání vedete, a jak byste charakterizovali jeho terminologii? 5) Uveďte pojmy ze sféry filologie, které byly podle Vašeho názoru převzaty z jiných vědních oborů?

Vznik a širší, všeobecně uznávané uplatnění nových termínů lze klasifikovat do několika typů: 1) Nové pojmy nebo relativně nové pojmy, 2) Zvýraznění známých pojmů, 3) Změna významu známých pojmů, 4) Redefinování známých pojmů 5) Nová kontextualizace známých pojmů. Přitom velmi podstatné, zejména v případě filologie, která se zabývá různými jazyky a literaturami a přechází z jednoho národního prostředí do druhého, jsou důležité bariéry jazyka a textového pozadí v národních literaturách.

V průběhu posledních zhruba 40 let jsem se při bádání pokusil v řadě případů uvést do oběhu některé relativně nové pojmy, jež by vystihovaly specifikum dané výzkumné oblasti. V souvislosti s knihami a studii o románové kronice, res. kronice jako takové, jsem používal několik pojmů.

Prvním byla kronikální prostorová pulzace, jíž jsem myslel oscilaci syžetu od lokality k totalitě, tedy od omezeného místa děje ke světu, v podstatě oscilaci domova a světa, což jsem pokládal za základní strukturní znak tzv. románové kroniky kombinující znaky kroniky a románu. S tím byl spojen pojem „poetika konkrétního“ související se slabou syžetovostí kroniky a s jejím odmítnutím dramatické stavby. Jde o hromadění popisů a uměleckých detailů, které mohly přerůst do soustavy symbolických obrazů. Již samo hromadění pojmů má dostatečný sémantický akcent.

S těmito základními pojmy byly při zkoumání románové kroniky a kroniky jako takové někdy využívány další, v podstatě nové, komplementární pojmy; jedním byla hodnotová antinomičnost románové kroniky spočívající v preferenci minulosti, starého, domova a klidu, nehybnosti před přítomností a budoucností, novým, světem a pohybem.

Pojem „kronika jako podloží mýtu“ ukazovala na kroniku jako výchozí plochu, která - podobně jako chemická látka - poutá k sobě valencemi jiná žánrová seskupení, např. mýtus.¹⁸ Pojem „přepětí“ odkazoval k stresovým situacím, v nichž se kroniky odehrávaly a před nimiž kronikální postavy unikají do minulosti, přírody, exotiky apod., do zapomnění volně plynoucích časových vln a do prostorové nehybnosti.

¹⁸ Viz I. Pospíšil: Smysl i kontext žanrový konvergenčí mifa i chroniki. Zagadnienia rodzajów literackich 1992, 2, s. 69-77.

S tím byl spojen i pojem „vynořování a mizení kauzality syžetu“ nebo „juxtapozičnost syžetu“, tedy absentování přímých příčinných (kauzálních) vazeb v syžetu a preference kladení epizod vedle sebe, bez příčinné souvislosti.¹⁹

Při zkoumání poetiky a zejména syžetu románové kroniky jsem zjistil tři typy syžetových linií²⁰, které jsem pojmenoval „dominantní“, „formativní“ a „katenální“ (řetězcové): dominantní byly žánrově určující, formativní tvarovaly syžet v duchu dramatické stavby, katenální podporovaly juxtapoziční „plynutí“ jako základní charakteristiku některých žánrových seskupení typických pro ruskou literaturu. S tematicko-žánrovým zaměřením románové kroniky bylo spojeno „rozptylování idyly a elegie“, tedy roztroušení žánrových znaků obou žánrů v kronice, ale současně budování jejich opozice v podobě antiidyly a antielegie; idyla často paradoxně funguje jako pramen rozporu, jako prostředek kritiky společenské reality a systému odkazování k idylickým a elegickým modelům. Podivínství kronikových postav jsem nazval „vybočení kronikového hrdiny“.

Při zkoumání poetiky slovanských literatur, zejména ruské, jsem jejich specifikum charakterizoval pojmem „prae-post efekt“, spočívající v tom, že imitativní fáze typická např. pro ruskou literaturu 18. století nebyl dokonalá a tato nedokonalost, tvarová anomálnost otvírala nová „okna“ ve vývoji literatury. To jsem doložil na problematice literárních či uměleckých směrů a mimo jiné i na fenoménu ruského románu.

Jak jsme o tom již nejednou psali²¹, problémy literární evoluce vyvstaly velmi ostře v době pozitivismu a silném impaktu darwinismu: zasáhly koncepci literární historie, ale také

¹⁹ Viz: Ruská románová kronika a utilitarismus. Čs. rusistika 1982, č. 3, s. 114-119. *Sujetkausalität und Romanchronik. Zeitschrift für Slawistik* 1984, 3, s. 421-434.

²⁰ Syžetologie je dnes napůl zapomenutá literárněvědná disciplína, kterou od 70. let 20. století systémově studoval někdejší badatelský tým Leonida Maksoviče Cileviče (1925-2017) v lotyšském Daugavpilsu; viz <http://www.russkije.lv/ru/lib/read/l-tsilevich.html>, 23. 9. 2018, 17:43). V letech 1974-1983 vydal sedm svazků sborníků *Voprosy sjužetosloženiija*, naklad. „Zvajzgne“, Riga, mj. *Voprosy sjužetosloženiija* 4. *Sjužet i kompozicija*. Sám je autorem monografie *Sjužet čechovskogo rasskaza*, 1974, spolu se svou ženou L. S. Levitanovou napsali *Sjužet i ideja*. „Zvajzgne“, Riga 1973, *Osnovy izučeniija sjužeta*. „Zvajzgne“, Riga 1990, *Sjužet v chudožestvennoj sisteme literaturnogo proizvedeniija*. „Zvajzgne“, Riga 1990 aj. Od roku 1994 žil s rodinou v Izraeli.

²¹ Viz naše studie a knihy: *K nekotorym speciifičeskim čertam razvitija ruskoj literatury*

In: *Slavica Litteraria* X 3, 2000, s. 29 – 42. *Problémy literární evoluce a slovanské literatury*. In: *Bohemica Litteraria: Sborník prací Filozofické fakulty brněnské univerzity, řada literárněvědná bohemistická*, 8, 2005, s. 91 – 101. Týž: *Úvahy o vývojovém paradigmatu ruské literatury v souvislostech: kontinuita a zlomy*. *Slavica Nitriensia* 2012, č. 1, s. 20-40. *Ruský román znovu navštívený. Historie, uzlové body vývoje, teorie amezinárodní souvislosti: Od počátků k výhledu do současnosti*. Ed.: Jaroslav Malina, obálka, grafická atypografická úprava Josef Zeman – Tomáš Mořkovský, Martin Čuta, ilustrace Boris Jirků. *Nadace Universitas, Edice Scientia, Akademické nakladatelství CERM v Brně, Nakladatelství a vydavatelství NAUMA v Brně, Brno 2005*. Na forpostech teorii i istorii klassičeskoj ruskoj literatury. *Colloquia Litteraria Sedlcensia* XX, *Instytut Neofilologii i Badań Interdyscyplinarnych Uniwersytetu Przyrodniczo*

například přemýšlení o literárních žánrech (F. Brunetière). V řadě studií, které byly postupně publikovány jsem formuloval koncepci tzv. „prae-post efektu“ nebo „prae-post paradoxu“²². Týká se sice primárně vývoje ruské literatury, ale do jisté míry vývoje slovanských literatur v jejich celkovosti nebo alespoň v některých jejích obdobích; našli bychom její stopy nebo použitelné rysy i v jiných národních literaturách. Tlak poetologických impulsů bohatých literatur evropských, například francouzské, italské, německé, anglické aj., vedl k imitaci těchto poetik, ale také k tomu, že některé podněty byly přejaty jen obrysově a vytvářely zcela jiné celky, jež pak působily inovativně: transformace podnětů například na ruské půdě nakonec vedla k tomu, co nazýváme zázrakem ruské literatury. Jinak řečeno: nedokonalé přijetí poetologického impulsu vedlo k vytvoření jiné, nové poetiky. Například ruská literatura přijímala poetologické podněty „silných“ evropských literatur zejména od 18. století, a to v několika vlnách: tím současně koriguji teorii, že ruské 18. století, které bylo dílnou ruské literatury, stačilo k důkladnému vstřebání těchto impulsů, stejně jako mi není zcela blízká koncepce fázového posunu z pera Vadima Kožinova.²³

Příklady právě v dějinách ruské literatury najdeme mnoho. Především nás překvapí, že přibližně od zlomu v 18. století se vývoj ruské literatury se západní Evropou jako by srovnal: ruský romantismus v díle V. A. Žukovského začíná dříve než v Anglii, která od 30. let 18. století kultivovala v poezii sentimentalismus (později i v próze) a byla v jistém slova smyslu vzorem preromantického proudění a jen o něco později než německá univerzitní „romantika“ (die deutsche Romantik) typu „poezie modrého květu“.²⁴ rozhodně dříve než raný romantismus francouzský prezentovaný F.-R. Chateaubriandem na samém počátku 19. století. I když si Horyna v uváděné monografii pohrává se slovy kolem „romantiky“ trochu svévolně, jeho zásadní koncepce je velmi přijatelná: ukazuje, že raná německá romantika byla něco zcela jiného než učebnicově uctíváný romantismus pozdější, že vlastně šlo v jistém smyslu o zradu

Humanistycznego w Siedlcach, Siedlce 2015.

²² I. Pospíšil: Existence, struktura, rozpětí a transcendence staroruské literatury. In: *Slavica Litteraria*, 1, 1998, 1, s. 27 – 37. Týž: Paradoxes of Genre Evolution: the 19th-Century Russian Novel. In: *Zagadnienia rodzajów literackich*, tom XLII, zeszyt 1-2 (83-84), Łódź, 1999, s. 25 – 47. Týž: Baroko jako historicky vymezený fenomén a jako kulturní typ. In: *Pons Strigoniensis. Studia. Nové interpretace českého baroka. A Cseh barokk új interpretációi*, 2004, s. 11 – 24.

²³ V. Kožinov: *K sociologii russoj literatury XVIII – XIX vekov (K probleme literaturnych napravlenij)*. In: *Literatuzra i sociologija*. Moskva 1977, s. 137 – 177.

²⁴ Viz B. Horyna: *Dějiny rané romantiky. Fichte, Schlegel, Novalis*. Praha 2005.

původního „měkkého“, ale nikoli neradikálního romantismu, přesněji německé romantiky, která měla zřetelně kontinuální ráz. Nenegovala osvícenství, ale spíše je „dotahovala“ do konce. Raná romantika byla hravá, ironická, ambivalentní, úlomkovitá, vtipná; jakmile se prolomila do tzv. vážnosti, zradila samu sebe.

V poslední době znovu se vracejí téma uměleckých a úže literárních směrů a proudů nastavuje problematiku z jiného zorného úhlu proto, že jejich schematicko-normativní, didaktické využívání oklešťovalo bohatost literatury a deformovalo její podstatu, zejména pokud jde o vystižení významných osobností. Jejich jednoznačné spojování s jedním uměleckým směrem, např. A. S. Puškina s romantismem, V. Nezvala s poetismem a surrealismem, V. Majakovského s futurismem, T. Tzary s dadaismem, T. S. Eliota s imagismem, S. Jesenina s imažinismem, bylo často zavádějící, zvláště když se začala budovat generální komparatistika a generální genologie usilující o umělecké směry a žánry – to je však věc dosud značně utopická, jak se o tom dnes a denně přesvědčujeme.

Někteří badatelé na různém materiálu poukázali na prostupující se poetologické linie vytvářející pozoruhodné spojitosti, například baroka, romantismu a futurismu²⁵. Ukázali také na linie jdoucí od minulosti k současnosti a do značné míry zrelativizovali pojem ostrými konturami historicky ohraničeného poetologického systému, ať již subjektivně uvědomovaného (tedy směru, např. romantismu nebo surrealismu), nebo naopak neuvědomovaného (jako byla soustava baroka); současně se pojmy označující literární směry přelévaly z jednoho druhu umění do druhého. Koncept literárního baroka se vytvářel postupně především v minulém století. V první řadě šlo o jeho rozšiřování, spojování fragmentů roztroušených v různých literaturách a modelování kontinua barokní literatury. Souběžně také šlo o překonání ideologického vymezení a omezení baroka, které bylo spojováno pouze s protireformačním úsilím katolické církve. Nové srovnávací analýzy prokázaly, že jde o obecný styl epochy, který zasáhl v podstatě celou Evropu. Václav Černý hájí syntetický model baroka a kompletuje jeho národní varianty, takže například dobově značně překvapivě vydělil francouzské baroko z

²⁵ Viz I. Smirnov: *Diachroničeskije transformacii literaturnych žanrov i motivov*. In: *Wiener Slawistischer Almanach, Sonderband 4*, Wien, 1981. Týž: *Chudožestvennyj smysl i evolucija poetičeskich sistem*. Moskva: Nauka, 1977. S. Mathauserová: *Cestami staletí: systémové vztahy v dějinách ruské literatury*. Praha 1988.

raného klasicismu; podobně chápal baroko Zdeněk Kalista²⁶; nové bádání vtáhlo do sféry baroka i část literatury východních Slovanů, jak jsme o tom psali již jinde²⁷.

Literární a obecněji kulturní proudy a směry se tak nyní jeví jinak než v minulosti, která je chápala spíše jako historicky determinované: vidíme je - metaforicky řečeno - jako ponorné řeky více či méně skrytě propojující zdánlivě odlehlé vývojové etapy. Takto je viděn sentimentalismus, romantismus, dekorativní směry, jako byly rokoko a secese, takto je viděno i baroko, které je ve své plně šíři teprve objevováno. Takto jsme také – z dvojího zorného úhlu – pojímali ty, kteří se snaží materiálově baroko kompletovat (M. Kopecký), nebo je ukázat jako ponorný proud se stále novými výstupy, reflexemi, reminiscencemi a ohlasy (J. Durych, Z. Rotrekl).

Specifickým důkazem fungování prae-post efektu v ruské literatuře je ruský román. Evropský román z různých kořenů, především z drobných epických narativních struktur, převyprávěných mýtů, pohádek a eposu. Také ruský román měl pluralitní základ; polarita cizích a domácích pramenů ruského románu je však výraznější než v jiných národních literaturách: je to dáno rozporem domácího, především orálního základu literatury a importovaných modelů z Byzance, které se sem dostávaly buď v řeckých originálech, nebo v překladu do církevní slovanštiny nebo církevní slovanštiny východoslovanské redakce přecházející do tzv. staroruštiny. Román na ruské půdě vznikl tedy jednak autochtonně, tedy z pramenů, které vznikaly přímo v Rusku, resp. v Kyjevské Rusi, byť byly inspirovány z ciziny, v počátečním období zejména z Byzance nebo jiných slovanských zemí včetně Velké Moravy, Čech a Bulharska, jednak přímo z cizích zdrojů jejich imitací, „kopírováním“, převody a volnými překlady a parafrázemi.

Podle jedněch vzniká ruský román de facto až v 18. století právě z tohoto pramene, tedy v období končícího klasicismu a počínajícího sentimentalismu - to tvrdí i medievista D. S. Lichačov, který v staroruské literatuře nenachází nic, co by byť jen vzdáleně připomínalo román. Na druhé straně však nemůžeme pominout rozsáhlé epické vrstvy, tedy lidovou epiku,

²⁶ V. Černý (ed.): *Kéž hoří popel můj. Z poezie evropského baroka*. Praha 1967. Týž: *Esej o básnickém baroku*. Praha: Orbis, 1937. Z. Kalista: *České baroko: studie, texty, poznámky*. Praha 1941.

²⁷ I. Pospíšil: *Baroko jako historicky vymezený fenomén a jako kulturní typ*. In: *Pons Strigoniensis. Studia. Nové interpretace českého baroka. A Cseh barokk új interpretációi*, 2004, s. 11 – 24. Týž: *Barokní literatura z pohledu komparativně genologické slavistiky. K barokologickým studiím Milana Kopeckého*. In: *Slovenský literárny barok*, 67, 2005, 3, s. 180 – 188.

jakou představují byliny, Slovo o pluku Igorově, pokud je ovšem pokládáme za pravé, hagiografie, kázání a poučení, vojenská povídka apod. Je zřejmé, že víceméně autochtonní prameny románu tu slábly, tu zase sílily, ale nikdy je nelze zcela eliminovat - román tedy vznikl vzájemným a postupným prolínáním domácí epiky, často i orální slovesnosti, a imitací cizích zdrojů.

Proplétání domácího a cizího, jejich prolínání a prstupování je v ruské literatuře silnější než jinde také proto, že v ruské literatuře se uplatňuje jev, který jsme pracovně nazvali prae-post efekt nebo prae-post paradox: jev přejatý z jiných národních literárních struktur je transformovaný jakoby nedokonale tak, že se jeví nejen jako vývojová prefáze, ale také jako postfáze, totiž jako originální estetická inovace (např. sentimentální cestopis v podání A. N. Radiščeva nebo N. M. Karamzina, prvky gotického románu využívané F. M. Dostojevským aj.). Stačí, když se podíváme na anomalitu ruského románu, který v rámci prae-post efektu vytváří zcela jiné struktury: „román ve verších“ A. S. Puškina Evžen Oněgin, Lermontovova varianta konfesionálního románu v Hrdinovi naší doby, kde se postava Pečorina nahlíží z různých narativních pozic, „poéma“ Mrtvé duše N. V. Gogola, „kosmický román“ F. M. Dostojevského nebo „románový epos“ L. N. Tolstého.

„Žánry virtuální autenticity“ se začínají výrazněji projevovat na počátku postmodeny, tj. od konce 60. let 20. století; mají své předchůdce v inovované science fiction nebo „záhadologické“ produkce (L. Souček); jsou to útvary, které těží v podstatě z preromantické a romantické literatury a vytvářejí zvláštní svět virtuální autenticity, tj. přehodnocují tradiční žánrové modely a schémata a využívají k tomu často metatextu nebo kvázimetatextu v souvislosti s žánrovým podložím detektivky nebo science fiction (Umberto Eco, ale i J. K. Rowlingové nebo Dan Brown či u nás Miloš Urban).

Kvázipostmodernismem nazýváme vnějškovou nápodobu postmoderní intertextuality, u nás např. v dílech Michala Viewegha.²⁸ Memoárové žánry nebo texty či kvázimemoáry jsou současné podoby klasických pamětí, v nichž se objevují rysy, pro něž jsem vymyslel pojmy jako roztýlení, rozostřenost, uhýbavost. V souvislosti se studiem axiologie literatury jsem použil pojmu „axiologická osa žánrů“, tedy dominantní vývojová linie, jež nese hodnotové

²⁸ Viz naše studie: *Lekce tvůrčího psaní* a kvázipostmodernistická poetika Michala Viewegha. Stil 4, Beograd 2005, s. 303-313. Postmodernism and Quasipostmodernism (Michal Viewegh). Neohelicon. Acta Comparationis Litterarum Universarum. Akadémiai Kiadó, Springer, 2006, tomus XXXIII, fasciculus 2, December, s. 37-44. Žánr prozaického deníku Michala Viewegha, poetika, žánrové tradice a souvislosti. STIL 10, Beograd 2011, s. 309-322.

jádro uměleckého textu nebo jsou centrem jeho hodnototvorného úsilí. Při studiu slovenské literatury a česko-slovenských vztahů jsem systematicky i v rámci tradičních brněnských česko-slovenských konferencí (od 1997), sumárně pak v knize Slovakistické reflexe (2017) razil pojem „mazání české stopy“ jako záměrné retušování nebo oslabování českého působení v slovenské literatuře i českého vlivu v slovenském jazyce a literatuře a na Slovensku vůbec, tedy přesně opačně, než jak to vikdíl např. Juraj Dolník, který české působení v slovenštině pokládá za organickou součást vývoje slovenského jazyka.

Aby se relativně nové nebo inovované pojmy staly „majetkem“ jiných národních kulturách, je třeba je přeložit; o to jsme se vlastně z donucení daném nutností výskytu abstraktů a klíčových slov alespoň v angličtině a v mém případě v ruštině (pro potřeby článku vydaného v Polsku) a snad i v němčině pokusili.

Takže „kronikální prostorová pulzace“ je „chronicle space pulsation“, „poetika konkrétního“ „poetics of the concrete“, „hodnotová antinomičnost románové kroniky“ je „axiological antinomy of the novel chronicle“, „kronika jako podloží mýtu“ je „chronicle as a basement of myth“, „přepětí“ je „overexertion“, „plynutí“ „passing“, „vynořování a mizení kauzality syžetu“ je „the emerging and the disappearing of the plot“, „juxtapozičnost syžetu“ je „plot juxtaposition“, syžetové linie jsou „formativní“, tedy „formative“, „dominantní“ jsou „dominant“ and „katenální“ „catenary“; „rozptylování idyly a elegie“, je „idyll and elegy dispersion“, „antiidyly“ a „antielegie“ jsou „anti-idyll“ and „anti-elegy“, „vybočení kronikového hrdiny“ je „deviation of a chronicle hero/character“, „prae-post efekt/paradox“ je „pre-post effect/paradox“, „žánry virtuální autenticity“ jsou „genres of virtual authenticity“, „kvázipostmodernismus“ je „quasipostmodernism“, „memoárové žánry“ jsou „memoir genres“, „kvázimemoáry“ jsou „quasimemoirs“, „rozmazanost“ je „blurriness“, „rozostřenost“ je „disfocusing“, „uhýbavost“ „evasiveness“, „axiologická osa žánrů“ je „axiological axis of genres“, „mazání české stopy“ je „deletion of a Czech traces“.

Takže „kronikální prostorová pulzace“ je „chronicle space pulsation“, „poetika konkrétního“ „poetics of the concrete“, „hodnotová antinomičnost románové kroniky“ je „axiological antinomy of the novel chronicle“, „kronika jako podloží mýtu“ je „chronicle as a basement of myth“, „přepětí“ je „overexertion“, „plynutí“ „passing“, „vynořování a mizení kauzality syžetu“ je „the emerging and the disappearing of the plot“, „juxtapozičnost syžetu“ je „plot juxtaposition“, syžetové linie jsou „formativní“, tedy „formative“, „dominantní“ jsou „dominant“ and „katenální“ „catenary“; „rozptylování idyly a elegie“, je „idyll and elegy dispersion“, „antiidyly“ a „antielegie“ jsou „anti-idyll“ and „anti-elegy“, „vybočení

kronikového hrdiny“ je „deviation of a chronicle hero/character“, „prae-post efekt/paradox“ je „pre-post effect/paradox“, „žánry virtuální authenticity“ jsou „genres of virtual authenticity“, „kvázipostmodernismus“ je „quasipostmodernism“, „memoárové žánry“ jsou „memoir genres“, „kvázimemoáry“ jsou „quasimemoirs“, „rozmazanost“ je „blurriness“, „rozostřenost“ je „disfocusing“, „uhýbavost“ „evasiveness“, „axiologická osa žánrů“ je „axiological axis of genres“, „mazání české stopy“ je „deletion of a Czech traces“.

Rusky a německy: „поэтика конкретного“, „отклонение хроникального героя“, „рассеивание/развеивание идиллии и элегии“, „доминантные, формативные и цепеобразные сюжетные линии“, „дисперсия и протекание“, „пре-пост эффект/парадокс“ и „расфокусирование“, „размытость, расплывчатость жанровых границ“. „жанры виртуальной аутентичности“, „аксиологическая ось жанров“, „смазывание чешского следа“, „квзимемуары“, „рассеивание идиллии и элегии“, „хроникальная пульсация“, „хроника как подпочва мифа“, „всплытие и исчезновение каузальности сюжета“, „оценочная/аскиологическая антиномичность романа-хроники“, „сюжетная юктапозиция“ и другие;

Chronikraumpulsation, die Poetik des Konkreten, axiologische Antinomien der Romanchronik, die Chronik als Grund des Mythos, die Überspannung, das Vergehen, das Auftauchen und das Verschwinden der Sujetkausalität“, Juxtaposition des Sujets, formative, dominante, Kettensujetlinien, das Verstreuen der Idylle und der Elegie, „Antiidylle“ a „Antielegie“, „die Schwenkung der Chronikgestalt, „Prae-post-Effekt“, „Gattungen der virtuellen Autentizität, „Quasi Postmodernismus“, „Memoirengattungen“, „Quasi Memoiren“, „die Verwischung“, „die Unschärfe“, „die Ausweichendkeit“, „axiologische Achse der Gattungen“, „die Löschung der tschechischen Spur“ aj.

Takže je těch pojmů, které jsem se snažil uplatnit poměrně hodně, ale jejich prosazení je krajně obtížné. Zde se projevuje několikerým způsobem. V podstatě málokdy – pokud jde o seriózní badatele, navíc s přátelským postojem k autorovi a jeho pokusům – se tyto pojmy opravdu citují a odkazuje se k jejich původci – vzhledem k tomu, co bylo indikováno výše, objektivní podmínky k plagování pojmů a jejich zcizování jsou právě ve filologii obecně a v literární vědě zvláště neobyčejně příznivé. Takže řada mých pojmů týkajících se kroniky nebo románov kroniky se objevila, dokonce v jedé encyklopedii jako výtvar jedné z autorek, přičemž moje kniha byla citována kdesi vzadu – jsou to velmi obratné, nestydaté a zákeřné, jen těžko

napadnutelné praktiky, jimž se žádný diplomant nevyrovná. Ani za omluvu jim to nestojí.²⁹ Jinde jsem už četl o „mazání české stopy“, také bez uvedení pramene, ale bylo to snad přehlédnutí, neboť se s autorem v dobrém známe: je možné, že člověk se zmocní nějakého pojmu jaksi mimovolně a bez zlého úmyslu ho přijme za svůj, aniž si uvědomí souvislosti. Takže cesta k využívání nových pojmů je trnitá, obtížná, také pokud jde o uznání jejich autorství, původnosti a původce – něco vymýšlet se prostě nevyplácí, je to role nevděčná. Nicméně v dnešní době, kdy se sociálně a myšlenkově vracíme ke středověku, jak to kdysi ostatně předvídal Nikolaj Berďajev (1774-1948)³⁰, se individuální autorství i v souvislosti s postmoderní intertextualitou a celkovou hodnotovou rozostřeností rozplývá, rozpouští, i když právě dnes o to více je až extrémně bráněno, což jsou jen dvě strany jedné mince. To však nic nemění na tom, že terminologie, její vývoj a celkové působení na metody a způsoby zkoumání zůstává v literární vědě – stejně jako jinde - klíčovou.

LITERATURA

BERĎAJEV, Nikolaj: Das Neue Mittelalter: Betrachtungen über das Schicksal Russlands und Europas. Darmstadt: Otto Reichl, 1927.

BERĎAJEV, Nikolaj: Novoje srednevekov'je: razmyšlenije o sud'be Rossii i Jevropy. Berlin: Obelisk, 1924.

BERĎAJEV, Nikolaj: Nový středověk: úvaha o osudu Ruska a Evropy. Kostelec: Pavel Mervart, 2004

BERĎAJEV, Nikolaj: Un nouveau moyen âge, Paris: Plon, 1927.

CILEVIČ, Leonid: Sjužet čechovskogo rasskaza. Riga: Zvajzgne, 1974

CILEVIČ, Leonid, LEVITAN, Lidija: Sjužet i ideja. Riga: „Zvajzgne“, 1973.

CILEVIČ, Leonid: Osnovy izučeniija sjužeta. Riga: „Zvajzgne“, 1990,

CILEVIČ, Leonid: Sjužet v chudožestvennoj sisteme literaturnogo proizvedeniija. Riga: „Zvajzgne“, 1990.

²⁹ Viz moji reakci v recenzi Encyklopedie literárních žánrů a její otazníky (Dagmar Mocná, Josef Peterka a kol.: Encyklopedie literárních žánrů. Paseka, Praha – Litomyšl 2004, 699 stran.). Slavica Litteraria, X 8, 2005, s. 221-223. Mnohem ostřejší název a tón mi v dobrém úmyslu a přátelsky „zencuroval“ tehdejší výkonný redaktor časopisu.

³⁰ Čes.: N. Berďajev: Nový středověk: úvaha o osudu Ruska a Evropy. Pavel Mervart, Červený Kostelec 2004 (původně rusky jako Novoje srednevekov'je: razmyšlenije o sud'be Rossii i Jevropy, Obelisk, Berlin 1924. něm.: Das Neue Mittelalter: Betrachtungen über das Schicksal Russlands und Europas. Otto Reichl, Darmstadt 1927. Franc: Un nouveau moyen âge, Plon, Paris 1927.

ČERNÝ, Václav: Esej o básnickém baroku. Praha: Orbis, 1937.

Encyklopedie literárních žánrů. Ed. Dagmar Mocná, J. Peterka et al. Praha – Litomyšl, Paseka, 2004.

GRINOV-GRINĚVIČ, Sergej: Terminovedenije. Učebnoje posobije dlja studentov vysšich učebnych zavedenij. Moskva: Izdatel'skij centr Akademija, 1995.

GRINOV-GRINĚVIČ, Sergej: Terminovedenije. Moskva: Izd. Akademija IC, 2008.

GRINOV-GRINĚVIČ, Sergej: Vvedenije v terminografiju. Kak prosto i legko sostavit' slovar'. Moskva: Knižnyj dom Librokom, 2009.

HORYNA, Břetislav: Dějiny rané romantiky. Fichte, Schlegel, Novalis. Praha: Vyšehrad, 2005.

Integrovaná žánrová typologie (Komparativní genologie). Projekt – metodologie – terminologie – struktura oboru – studie. Hlavní autoři: Ivo Pospíšil – Jiří Gazda - Jan Holzer. Editor: Ivo Pospíšil. Brno: Masarykova univerzita, 1999.

KALISTA, Zdeněk: České baroko: studie, texty, poznámky. Praha: ELK, 1941.

Kéž hoří popel můj. Z poezie evropského baroka. Ed.: Václav Černý. Praha: Mladá fronta, 1967.

KOŽINOV, Vadim: K sociologii ruskoy literatury *XVIII – XIX vekov* (*K probleme literaturnych napravlenij*). In: Literatura i sociologija. Moskva: Chudožestvennaja literatura, 1977. s. 137 – 177.

MATHAUSEROVÁ, Světlá: Cestami staletí: systémové vztahy v dějinách ruské literatury. Praha: Karolinum, 1988.

NOWICKI, Witold: Podstawy terminologii. Wrocław : Zakład Narodowy im. Ossolińskich, 1986.

NÜNNING, Ansgar: Lexikon teorie literatury a kultury. Brno: HOST, 2006.

PAVELKA, Jiří – POSPÍŠIL, Ivo: Slovník epoch, směrů, skupin a manifestů. Brno: Georgetown, 1993.

PAVERA, Libor, VŠETIČKA, František: Lexikon literárních pojmů. Olomouc: Nakladatelství Olomouc, 2002.

Philologia XXVI/2, 2016, s. 7-123.

PICHT, Heribert, DRASKAU, Jennifer: Terminology: an Introduction. Guildford: University of Surrey 1985.

POSPÍŠIL, Ivo: Barokní literatura z pohledu komparativně genologické slavistiky. K barokologickým studiím Milana Kopeckého. In: Slovenský literárny barok, 67, 2005, 3, s. 180 – 188.

POSPÍŠIL, Ivo: Baroko jako historicky vymezený fenomén a jako kulturní typ. In: Pons Strigoniensis. Studia. Nové interpretace českého baroka. A Cseh barokk új interpretációi, 2004, s. 11 – 24.

POSPÍŠIL, Ivo: Europa Środkowa: kryzys koncepcji i terminu, resztki nadziei. Postscriptum Polonistyczne, Szkoła Języka i Kultury Polskiej, Uniwersytet Śląski w Katowicach, 2015, 1 (15), s. 81-95.

POSPÍŠIL, Ivo: Existence, struktura, rozpětí a transcendence staroruské literatury. In: Slavica Litteraria, 1, 1998, 1, s. 27 – 37.

POSPÍŠIL, Ivo: Filologie jako zakletí i svoboda: pokusy o novou filologii. Philologia XXVI/2, časopis Ústavu filologických štúdií Pedagogickej fakulty Univerzity Komenského v Bratislavě, Univerzita Komenského v Bratislavě, 2016, ISSN 1336-2026, s. 7-15.

POSPÍŠIL, Ivo: Encyklopedie literárních žánrů a její otazníky (Dagmar Mocná, Josef Peterka a kol.: Encyklopedie literárních žánrů. Paseka, Praha – Litomyšl 2004, 699 stran.). Slavica Litteraria, X 8, 2005, s. 221-223.

POSPÍŠIL, Ivo: Genologie: shrnutí několika okruhů metodologických a terminologických. In: Libor Pavera a kol.: Žánry na okraji. Žánrové metamorfózy v středoevropském kontextu/Metamorfozy gatunków w kontekście środkowoeuropejskim, sv. VII., Verbum, Praha 2015, s. 14-27.

POSPÍŠIL, Ivo: Invence a problémy: Literárněvědná terminologie (Malý terminologický slovník literárněvědných ekvivalentů. Kolektiv autorů. Univerzita Palackého, Filozofická fakulta, Olomouc 1999. Autoři: anglická část Martina Michálková-Chvátalová, francouzská část Hana Bednaříková, německá část Eva Chromiaková, ruská část Zdeněk Pechal, výkonná red. Hana Bednaříková). Slavica Litteraria, X 3, 2000, s. 129-130.

POSPÍŠIL, Ivo: K nekotorym specifičeskim čertam razvitija ruskoj literatury In: Slavica Litteraria X 3, 2000, s. 29 – 42.

POSPÍŠIL, Ivo: Komentovaná čítanka českého strukturalismu s otazníky. Grygar, M.: Terminologický slovník českého strukturalismu. HOST, Brno 1999. Opera Slavica 2000, roč. X, č. 3, s. 45-46.

POSPÍŠIL, Ivo: *Lekce tvůrčího psaní* a kvázipostmodernistická poetika Michala Viewegha. Stil 4, Beograd 2005, s. 303-313.

POSPÍŠIL, Ivo: Na forpostach teorii i istorii klassičeskoj ruskoj literatury. Siedlce: Colloquia Litteraria Sedlcensia XX, Instytut Neofilologii i Badań Interdyscyplinarnych Uniwersytetu Przyrodniczo Humanistycznego w Siedlcach, 2015.

POSPÍŠIL, Ivo: Novela: metodologie, terminologie, evoluce a případ české protektorátní novely. In: *Premena poetiky novely 20. storočia v európskom kontexte*. Eds: Mária Bátorová, Renáta Bojničanová, Eva Faithová. Bratislava: Kabinet Dionýze Ďurišina Ústavu filologických študií Pedagogickej fakulty Univerzity Komenského v Bratislavě 2014, s. 27-44.

POSPÍŠIL, Ivo: Paradoxes of Genre Evolution: the 19th-Century Russian Novel. In: *Zagadnienia rodzajów literackich, tom XLII, zeszyt 1-2 (83-84)*, Łódź, 1999, s. 25 – 47.

POSPÍŠIL, Ivo: Postmodernism and Quasipostmodernism (Michal Viewegh). *Neohelicon. Acta Comparationis Litterarum Universarum*. Akadémiai Kiadó, Springer, 2006, tomus XXXIII, fasciculus 2, December, s. 37-44.

POSPÍŠIL, Ivo: Problema enciklopedij literaturovedčeskoj terminologii: brnenskij proekt načala XXI veka. In: *Mirgorod. Žurnal, posvjačennyj voprosam epistemologii literaturovedenije*. Akademia Podlaska, Université de Lausanne, Section de langues et civilisations slaves, 2010, No. 2, s. 19-28.

POSPÍŠIL, Ivo: Problema literaturnych napravlenij v sovremennoj ruskoj literature (metodologičeskije i terminologičeskije predposylki). In: *Abstracts. VI ICCEES World Congress, Tampere, Finland, 29 July - 3 August 2000.*, s. 339-340.

POSPÍŠIL, Ivo: Problema sovremennoj literaturnoj komparativistiki (ješče neskoľko zamečanij po povodu metodologii, terminologii, aksiologii i novych svjazej i kontekstov). In: *Conversatoria Litteraria. Aktualne problemy komparatystyki. Teoria i metodolgia badań literaturoznawczych*. Red. Danuta Szymonik. Siedlce – Banská Bystrica 2010, s. 23-28.

POSPÍŠIL, Ivo: Problema struktury, funkcii i ispol'zovanija literaturovedčeskich terminov: po sledam sobstvennych popytok. *Mirgorod* 2016 n. 2 (8), s. 26-31.

POSPÍŠIL, Ivo: Problémy literární evoluce a slovanské literatury. In: *Bohemica Litteraria: Sborník prací Filozofické fakulty brněnské univerzity, řada literárněvědná bohemistická*, 8, 2005, s. 91 – 101.

POSPÍŠIL, Ivo: Problémy terminologie a střední Evropa. In: *Brněnská hungaroslavistika a česko-slovensko-maďarské vztahy*. Eds: István Käfer, Ivo Pospíšil, red. Erika Sztakovicsová. Vydanie podporil IVF 21110172 *Academic discussion on history, culture and religion of Visegrád nations: new directions*. Gerhardus Kiadó. Vydané v spolupráci s Kabinetom hungaroslavistiky Ústavu slavistiky FF MU (Brno) a Českou asociáciou slavistov, *Visegrád Fund, Segedín* 2012, s. 45-57.

POSPÍŠIL, Ivo: Ruská románová kronika a utilitarismus. *Čs. rusistika* 1982, č. 3, s. 114-119.

POSPÍŠIL, Ivo: Ruský román znovu navštívený. Historie, uzlové body vývoje, teorie a mezinárodní souvislosti: Od počátků k výhledu do současnosti. Ed.: Jaroslav Malina, obálka, grafická a typografická úprava Josef Zeman – Tomáš Mořkovský, Martin Čuta, ilustrace Boris Jirků. Brno: Nadace Universitas, Edice Scientia, Akademické nakladatelství CERM v Brně, Nakladatelství a vydavatelství NAUMA v Brně, 2005.

POSPÍŠIL, Ivo: Short Narrative Prose: Problems of Terminology and Methodology. In: Slovenska kratka pripovedna proza. Ljubljana 2006: Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta, Oddelek za slovenistiko, Center za slovenščino kot drugi/tuji jezik, s. 281-290.

POSPÍŠIL, Ivo: Smysl i kontekst žanrovj konvergencii mifa i chroniki. Zagadnienia rodzajów literackich 1992, 2, s. 69-77.

POSPÍŠIL, Ivo: Sujetkausalität und Romanchronik. Zeitschrift für Slawistik 1984, 3, s. 421-434.

POSPÍŠIL, Ivo: Terminológia romantična. Časť 1. In: Slovanský romantismus – estetično genologických kategórií. Katedra slovanských jazyků Filologické fakulty UMB, Banská Bystrica 2003, s. 109-114.

POSPÍŠIL, Ivo: Úvahy o vývojovém paradigmatu ruské literatury v souvislostech: kontinuuta a zlomy. Slavica Nitriensia 2012, č. 1, s. 20-40.

POSPÍŠIL, Ivo: Žánr prozaického deníku Michala Viewegha, poetika, žánrové tradice a souvislosti. STIL 10, Beograd 2011, s. 309-322.

Průvodce po světové literární teorii. Ed. M. Zeman, V. Macura et al. Praha: Panorama, 1988.

Průvodce po světové literární teorii 20. století. Ed. Vladimír Macura, Alice Jedličková et al. Brno: HOST, 2012.

Slovník literární teorie. Zpracoval kolektiv Ústavu pro českou literaturu ČSAV v Praze a v Brně. Redigoval Štěpán Vlašín Bibliografii sestavil Josef Peterka, rejstřík literárněvědných pojmů Jiřina Táborská. Praha: Československý spisovatel 1984. Vydání druhé, rozšířené.

Slovník novější literární teorie - Glosář pojmů. Eds. Richard Müller, Pavel Šidák. Praha: Academia, 2012.

SMIRNOV, Igor': Diachroničeskije transformacii literaturnych žanrov i motivov. In: Wiener Slawistischer Almanach, Sonderband 4, Wien, 1981.

SMIRNOV, Igor': Chudožestvennyj smysl i evolucija poetičeskich sistem. Moskva: Nauka, 1977.

Voprosy sjužetosloženiija 4. Sjužet i kompozicija. Ed. L. Cilevič. Riga: Zvajgzne, 1976.

**Prof. PhDr. Ivo Pospíšil, DrSc.
Ústav slavistiky FF MU
A. Nováka 1, 602 00 Brno
Česká republika
Ivo.Pospisil@phil.muni.cz**